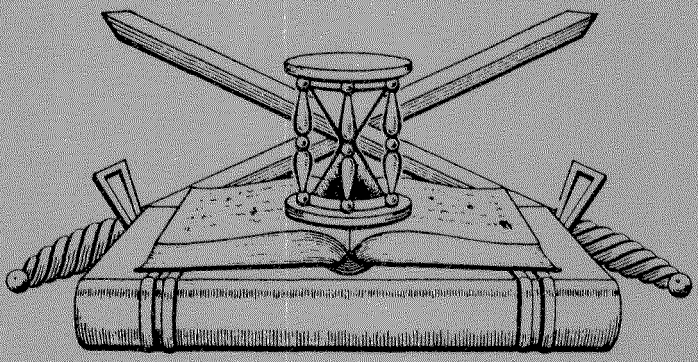
MARS ET HISTORIA

14e jaargang - nummer 5 - sept./okt. 1980.

ORGAAN

VAN DE
NEDERLANDSE VERENIGING
TER BEOEFENING VAN DE
MILITAIRE HISTORIE

OPGERICHT 20 AUGUSTUS 1966

Beschermheer : Z.K.H. de Prins der Nederlanden

SAMENSTELLING VAN HET ALGEMEEN BESTUUR:

Voorzitter : C.A. Heshusius
1e Secretaris : H. Muller
Penningmeester : drs J.A. Bom
2e Secretaris : E.W. van Popta
Leden : jhr D.J.H.N. den Beer Poortugael
J. van den Berg
B.C. Cats
drs J.P.C.M. van Hoof
J.C. Hopperus Buma
F.J. van Lier
H. Ringoir
Adviseur : mr Ch.L.M. Schaepman

ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR:

Voorzitter : Wassenaarseweg 161, 2596 CP 's-Gravenhage, tel. 070 -248495
1e Secretaris : Willem III laan 14, 4835 LB Breda, tel. 076 - 653239.
Penningmeester : Speltoord 14, 3991 XH Houten (U), tel. 03403 - 2169.

Contributie bedraagt per jaar min. *f* 30,00, te storten op rek. no. 65.82.12.125 van de Nederlandsche Middenstandsbank Houten (U), t.n.v. de Nederlandse Vereniging Militaire Historie of op giro 29 40790 van de N.V.M.H. te Houten (U).

SAMENSTELLING REDAKTIE-WERKCOMMISSIE:

: J. van den Berg, drs J.P.C.M. van Hoof, E.W. van Popta.
Redaktie-adres : Mgr. Bekkerslaan 151, 2286 CE Rijswijk (Z.H.), tel. 070 - 937425.

AFDELINGSCORRESPONDENTEN: Zie binnenomslag van de achterzijde.

DE DONDERBUS

Inkoop Verkoop Ruil
antieke Wapens, Orden, Militaria,
Uniformen, Uitrustingsstukken,
Documentatie Eerste- en Tweede
Wereld Oorlog, Aankopen van
gehele verzamelingen.

Adres: Sophiakade 5b,
Rotterdam 3016.
Geopend vrijdag 19-21 uur,
zaterdag 10-18 uur.

Telefoon 010-522297
01862-2338

3274 ZJ Blaaksedijk - NL.

Quidich 'n Rich Militaria
J. F. de Boer, Valeriaanstraat 6
Soest.

Inkoop, verkoop, ruil.
specialiteit:
ridderorden, medailles en
onderscheidingstekens
van binnenlandse en buitenlandse
legers.

Open na telefonische afspraak:

02155-18246

MARS ET HISTORIA

14e jaargang
nummer 5
sept./okt. '80.

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire- en semi- militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

INHOUD

Bestuursmededelingen.

- 6e opgave van wijzigingen op de ledenlijst van 1979.
- Oproep lustrum tentoonstelling 1981.

F.J. van Lier : Militariade.

Erefilm KNIL.

Album over uniformen etc. Eerste en Tweede Wereldoorlog.

J.H. Carstens : Als koloniaal naar Nederlands Oost-Indië.

Mr. C. de Vries : Het 43e Bataljon Landweer Infanterie in de mobilisatie 1914 - 1918 (I).

Dr. N. Vels Heijn : 'En revenant de la revue'.

C.A. Heshusius : Uit het dagboek van luitenant Donck (XIX).

Drs. J.P.C.M. van Hoof: De '8 Staal' in de Maaslinie, mei 1940.

Literatuurlijst nr. 19.

BESTUURSMEDEDELINGEN

6e opgave van wijzigingen op de ledenlijst van 1979

Nieuwe leden:

489	L. Lems	IJsselstraat 18 2987 CZ Ridderkerk	18, 19.
490	O.G. Ward	Prof. Bronkhorstlaan 46 3451 ET Vleuten	1 (1945-'50, m.n. pol. acties), 11, 20 (mil.luchtv.)
491	H.F. Günther	Plevierstraat 13 6883 CG Velp	8, 14, 18.

Adreswijzigingen:

45	Drs. J. Polderman	Kaai 83 4351 AC Veere
88	Stichting Vrienden van de Vesting Naarden	Westwalstraat 6 1411 PB Naarden
270	H.E. Tessers	Dr. Engelhardlaan 2 3734 VB Den Dolder
339	R. Troelstra	Roelofsstraat 87 2596 VL 's-Gravenhage
355	Drs. J.A. Bom	Storm van 's-Gravesandeweg 23 2242 JB Wassenaar
413	W.H.M. Geertsen	Joshof 23 4813 EZ Breda
449	J.H. Niehorster	Zevenderdrift 53 1251 RB Laren.

Overleden:

Tot ons leedwezen moeten wij het overlijden bekend maken van ons lid, de heer

381	J.J.M. Hubregtse	Elzenhof 14 2411 H.P. Bodegraven.

OPROEP LUSTRUM TENTOONSTELLING 1981

In 1981 viert onze vereniging zijn derde lustrum. Er bestaan plannen om dit op passende wijze te vieren. Een daarvan is het organiseren van een tentoonstelling met stukken uit de verzameling van de leden.
Wij zijn van mening dat op deze wijze een duidelijk beeld ontstaat wat er alzo leeft binnen de vereniging. Daarom roepen wij u op om zo mogelijk uw medewerking hieraan te geven. De door u ter beschikking gestelde voorwerpen zullen worden bewaakt en verzekerd.
Voor verdere inlichtingen kunt u zich in verbinding stellen met de heer J.C. Hopperus Buma, Huygenslaan 18, 3818 WC Amersfoort, telefoon 033-12164.

E.W. v. P.

F.J. van Lier:

MILITARIADE

Zijnde voor onze leden mogelijk wetenswaardige zaken, voor hen uit vele bronnen vergaard.
Correspondentie met betrekking tot deze rubriek aan het adres:
Kromwater 56, 2715 AL Zoetermeer.

1. Door het vaak aan de late kant verschijnen van ons verenigingsblad wil het nog wel eens voorkomen dat berichten in deze rubriek achterhaald zijn. Wetend dat de redactie haar best doet, het orgaan tijdig aan u te verzenden, doch dat technische problemen haar vaak dwars zitten, wil ik u toch van mijn kant excuses aanbieden voor dat soort achterhaalde actualiteiten.

2. Voortdurend blijven er op het militaria-gebied boeken verschijnen, die de moeite waard zijn om aan te schaffen. Zo'n boek is 'VERHICLES AT WAR' door Denis Bishop en Christopher Ellis, dat verscheen bij uitgeverij George Allen & Unwin Publishers Ltd., P. O. Box 18, Park Lane, Hemel Hempstead, Herts. HP2 4TE England. Dit boek is ongetwijfeld een van de beste encyclopedische werken op het gebied van militaire voertuigen. Het bevat voorbeelden van alle landen en alle oorlogsfronten, beginnend met de Krim oorlog en eindigend bij de geleide-wapendragers uit de recente koude-oorlogsperiode. Alle soorten voertuigen zijn ruim vertegenwoordigd. Niet alleen tanks en pantserwagens, doch ook wapendragers, personeelsvoertuigen, ambulances, stafwagens, jeeps, vrachtwagens en motorrijwielen.
   De combinatie van kleurige tekeningen en deskundig samengestelde tekst is moeilijk te verbeteren.
   Het boek bevat 225 kleurenillustraties en 261 zwart-wit illustraties. De prijs is inclusief porto £ 15. 60. Het ISBN-nummer is 0 046230122.

3. In 'The Bulletin', het blad van de Engelse 'Military Historical Society', nr. 121 van augustus 1980 staat weer een artikel over militaire muziekkorpsen. Ditmaal wordt de 'Band of the Scots Guards' behandeld door Lt. Col. Ivor G. Thomas.
Het is wederom een allesomvattende studie, zij het uiteraard in verkorte vorm, geïllustreerd met twee foto's en voorzien van een lijst van 16 grammofoonplaten waarop dit uitstekende muziekkorps valt te beluisteren.

4. Voor de 'Wargamers' verschenen bij Patrick Stephens Ltd. twee nieuwe boeken en wel: 'Sea Battles in miniature' door Paul Hague (£ 6. 95) en 'PSL Guide to wargaming' door Bruce Quarrie en zeven andere specialisten op dit gebied (£ 5. 95).

5. Indien u geïnteresseerd bent in ridderorden en medailles, is het wellicht goed om in te schrijven op de kwartaaluitgave van de 'Medal Catalogue' van Stanley Gibbons Currency Ltd. (War Medal Dept.) 17 Piccadilly Arcade, Piccadilly, London SW1 Y 6NL, England. Per 4 uitgaven betaalt u £ 5. 50 (inclusief porto), u blijft dan goed op de hoogte van de (Engelse) prijzen.

6. Van recent verschenen Landmacht- en Luchtmachtorders wil ik u noemen:
La 0 61083 (23. 2/3), Instelling nieuwe dienstvakken bij de KL (herdruk maart 1980)
La 0 80007 (55. 1. /9aj), Vaandel Regiment Intendancetroepen,
Lu 0 80504 (78/162), Brevet voor hogere vorming in de economische wetenschappen (Klu),
Lu 0 80505 (78/163), Brevet voor hogere vorming in de sociale wetenschappen (KLu),
Lu 0 80503 (78/161), Brevet voor hogere accountantsvorming (KLu).

7. Aan de Defensiekrant van 31 juli 1980 ontlenen wij het volgende bericht:
'Boek over Luchtmacht van vandaag'.
'De geschiedenis van het 67 jaar oude - en daarmee jongste - krijgsmachtdeel, de Koninklijke Luchtmacht, is opnieuw en geactualiseerd te boek gesteld. De auteur van het pas verschenen boek, W. Helfferich, hoofdredacteur van het tijdschrift 'Onde Luchtmacht' van de gelijknamige vereniging, zegt de aandacht op 'vandaag' te hebben gericht, omdat er over de periode die achter de rug ligt al genoeg is geschreven. In zijn boek worden de Luchtmacht-jaren tussen 1913 en nu dan ook samengevat in één hoofdstuk van 22 bladzijden.
In aparte hoofdstukken gaat de schrijver ook in op wat het Nederlandse lidmaatschap van de NAVO voor de Luchtmacht betekent, en op de aanwezigheid van het Amerikaanse Squadron op Soesterberg. Origineel in het boek zijn twee 'Onverbloemde' bijdragen van vliegers, die de lezer een indruk geven hoe de luchtmachtman praat en met welke inzet er wordt gewerkt.
Het formaat van het boek(21 op 28 cm) laat de vele zwart-wit en kleurenfoto's goed tot hun recht komen. De prijs van het boek bij de boekhandel ƒ 69, 50.
Wie lid wordt van 'Onze Luchtmacht' krijgt een korting van 20 gulden'.

8. Regiment Huzaren van Boreel-opsporing verzocht.
In de verzameling van portretten regiments-commandanten in de regimentskamer ontbreken de portretten van:

- Johannes Baptiste Burchardus de Bellefroid, luitenant-kolonel sedert 3 januari 1839, 8 oktober 1842 kolonel, 3 oktober 1848 gepensioneerd als generaal-majoor, overleden 5 april 1876, Commandant Regiment Huzaren Nr. 6 van 18 februari 1840 tot 10 maart 1841 en vervolgens van het 2de Regiment Lansiers tot 3 oktober 1848;
- Charles Marie Joseph Baron Dubois de Terrière, kolonel sedert 5 augustus 1809, 25 september 1819 generaal-majoor, 28 juli 1822 op non-activiteit, overleden 4 juli 1829, commandant van het Regiment Lansiers Nr. 10 van 25 november 1818 tot 28 juli 1822.
- Jonkheer Marie Michael Balthazar de Tiecken de Terhove, kolonel, 16 april 1830 gepensioneerd als generaal majoor, commandant van het Regiment Lansiers No. 10 van 28 juli 1822 tot 16 april 1830.

Degenen die hieromtrent inlichtingen kunnen verschaffen c. q. een portret in hun bezit hebben worden verzocht zich te wenden tot de commandant van het Regiment Huzaren van Boreel, Bernhardkazerne te Amersfoort. Indien de eigenaars het portret wensen te behouden kan het portret eventueel van de tekening een fotocopie worden gemaakt. (Ontleend aan VOC-mededelingen, juni 1980).

9. Voor de beeldverzamelaars 'Militaire afbeeldingen op postzegels' verschenen onder meer:

D. D. R.,	13-5-'80	: 25 jaar'Warschaupakt', 20 pf. vlaggen van de deelnemende landen;
Frankrijk,	15-7-'80	: Amerikaanse vrijheidsoorlog, 2,50 fr., aankomst van Rochambeau, leider van het Franse expeditionaire Korps in New-port;
Hongarije,	3-4-'80	: Postzegeltentoonstelling London 1980, 3 f. (3x in blok), de Penny Bleu met 'Horseguard';
San Marino,	8-5-'80	: Europa 1980, 170 l., Giovanbattista Belluzi (1506-1554), architect van verdedigingswerken;
Sovjet-Unie,	25-3-'80	: Toerisme, 1,- + 0,50 r, Leningrad 2x: a. Admiraliteitsgebouw en Isaac kathedraal. b. Gedenkteken gevallenen bij de verdediging van Leningrad in de Tweede Wereldoorlog;
Sovjet Unie	22-4-'80	: 35 jaar overwinning Tweede Wereldoorlog 4 k. 3 x: a. monument in Wolgograd, b. monument in Berlijn en c. parade in Moskou;
Australië,	7-5-'80	: Folklore-lied Walzing Mathilda, 22 c., drie soldaten te paard;
Antarctica,	21-5-'80	: Frankeerzegels, A $ 1,--, H. M. S. 'Resolution';
Mali,	16-6-'80	: Amerikaanse vrijheidsoorlog, 420 f., graaf Rochambeau, commandant van de Franse expeditionaire korps; 430 f., ontmoeting Rochambeau en Washington;

Verenigde Staten van Amerika,	23-7-'80:	Helden van de Amerikaanse vrijheidsoorlog, 15 c., generaal Bernardo de Galvez, winnaar van de slag bij Mobile;
Wallis en Fortuna,	27-5-'80:	Amerikaanse vrijheidsoorlog, 102 f., landing van het Franse expeditionaire korps in Newport;
Albanië,	4-4-'80:	Opstand in Kossove, 80 q., opstandelingen te paard met vlag; 1 l. gevechtsscène;
Bulgarije,	6-5-'80:	35 jaar Wapenstilstand, 5 st., Russische soldaten hijsen de vlag op het Rijksdaggebouw; 35 st., Russische oorlogsgedenkteken in Berlijn-Treptow;
West-Berlijn,	14-8-'80:	Tweehonderdvijftigste geboortedag van Wilhelm von Steuben, 40 pf., de generaal te paard;
Gibraltar,	20-8-'80:	Dood van Nelson 175 jaar geleden, 3 p., schilderij van Nelson; 9 p., H. M. S. Victory; 15 p., schilderij van Nelson; 40 p., H. M. S. Victory wordt de haven van Gibraltar binnengesleept; 15 p. ook in blok;
Polen,	14-5-'80:	25 jaar Warschaupakt, 2 rl., schild met wapens;
Spanje,	24-5-'80:	Dag van de Strijdkrachten, 8 p., tank, straaljager en oorlogsschip.

10. De liefhebbers van militaire motorvoertuigen wil ik nog wijzen op de artikelen van John Reed over onze bloedeigen DAF YP 408 in de nummers van november en december 1979 van Military Modelling (Including Battle for wargamers). Prima artikelen met goede foto's en een uitgebreid historisch overzicht.
Overigens staat in het decembernummer ook een bijzonder instructief artikel over het maken van een model van de Bedford QL-Trooper, gebaseerd op een Airfixkit.

11. Ons lid A.F. Lancker schreef in Suralco Magazine, 1980, nr. 2 een zeer lezenswaardig en goed geïllustreerd artikel over 'Nederlandse verdedigingswerken in Suriname'. In datzelfde blad 'Enkele herinneringen aan de oprichting van de artillerie in de Tweede Wereldoorlog' door mr. J. van Petten.
Gezien de toch vrij beperkte verspreiding van het Suralco Magazine zou het voornemen van beide artikelen in ons orgaan zeker het overwegen waard zijn.

Noot van de redaktie:

De heer Lancker heeft eerstgenoemd artikel aangeboden voor plaatsing in het lustrumnummer 1981.

J.v.H.

EREFILM KNIL

Wij ontvingen bericht van het bestuur van de Stichting Erefilm KNIL dat er een film in voorbereiding is over een episode van de strijd van het KNIL tegen de Japanse invallers in Nieuw-Guinea.
Zoals bekend heeft een kleine afdeling van het KNIL kans gezien om op het grote jungle-eiland Nieuw-Guinea in het voormalige Nederlands-Indië de strijd tegen de vijand tot de laatste dag vol te houden.
In 1944 vond op Nieuw-Guinea de hereniging plaats tussen gelande Amerikaanse troepen en de eenheid onder sergeant M. C. Kokkelink. Eerder in dat jaar was de voorgaande commandant, de kapitein J. B. H. Willemsz Geeroms met enkele van zijn mensen in uitgeputte toestand door de Japanners gevangen genomen en terechtgesteld.
In de periode van april 1942 tot eind 1944 heeft het kleine gropeje militairen de overmachtige vijand in bezet gebied aanhoudend afbreuk gedaan.
Dit uitstekende maar nog niet algemeen bekende wapenfeit zal nu grotere bekendheid verwerven als de speelfilm van de hand van de filmregisseur, tevens ook Engelandvaarder, Gerard Rutten, gereed is. Opdrachtgever is genoemde Stichting Erefilm KNIL, de Nederlandse Bond van Oudstrijders, het 'Veteranenlegioen Nederland', de Vereniging van Oud-militairen van het KNIL 'Madjoe' en de Bond Oud-strijders uit de Pacific.
De stichting verzoekt ons u mede te delen dat een ieder concreet kan deelnemen in de huldiging door de realisering van de film te helpen bevorderen door middel van storting van een geldbedrag op gironummer 44 00 400 t.n.v. Stichting Erefilm KNIL te Bloemendaal, onder mededeling van 'hulde'.
Voor belangstellenden: het secretariaat van de stichting is gevestigd:
Montgomerylaan 561, 5612 BM Eindhoven.

C. A. H.

ALBUM OVER UNIFORMEN ETC. EERSTE EN TWEEDE WERELDOORLOG

Ons lid de heer Kl. Sierksma maakte ons erop attent dat er in winkels voor 'tweedehands' boeken à la De Slegte een album te koop is handelende over uniformen, onderscheidingen, badges en dergelijke uit de Eerste en Tweede Wereldoorlog.
Het is getiteld 'Heraldry & regalia of war' en uitgegeven door Beekman House New York en BPC Ltd. London in 1973. Het is een kleurrijk album met veel illustraties en weinig tekst. Het is weliswaar niet volledig, maar het geheel biedt een aardige oriëntatie over dit onderwerp. De prijs bedraagt *f* 13,90.

J. v. H.

J. H. Carstens:

ALS KOLONIAAL NAAR NEDERLANDS OOST-INDIE

In het bijzonder aardige, met vele afbeeldingen verluchte boek van H. L. Zwitzer en C. A. Heshusius, 'Het Koninklijk Nederlands-Indisch leger 1830-1950' (Staatsuitgeverij 's-Gravenhage, 1977) wordt op blz. 66-67 een beschrijving gegeven van hoe de 'Jannen' in de vorige eeuw naar Indië werden ingescheept.

Van het in Harderwijk gevestigde Koloniaal Werfdepot werden de zogenaamde suppletie-detachementen naar het Nieuwediep of naar De Boompjes in Rotterdam getransporteerd. Op blz. 66 ziet men een schilderij van Isaac Israëls (1883)[1] afgebeeld, waarop een nogal trieste stoet met tamboer en pijper voorop en bewaakt door mariniers langs de kade marcheert. De schrijvers vermelden nog, dat er vooral in de tijd van de Atjeh-oorlogen (na 1873) nogal wat fuseliers uit Europa benodigd waren, omdat er velen aan onze zijde sneuvelden en ook de cholera veel slachtoffers eiste.

Merkwaardigerwijs trof ik in Craandijks 'Wandelingen door Nederland' een door een tijdgenoot geschreven verslag van het vertrek van kolonialen naar de Oost. De overeenstemming tussen beide beschrijvingen is groot, ook al is Craandijk een heel ander soort bron dan de officiële militaire. Ds. J. Craandijk, doopsgezind predikant te Rotterdam (1834-1912) beschikte in de zeventiger en tachtiger jaren van de vorige eeuw over voldoende vrije tijd en een ruime mate van belangstelling om Nederland door te tippelen en beschrijvingen van steden, kastelen, buitenplaatsen en merkwaardigheden te boek te stellen.[2]

In een van zijn schetsen, 'De Amsterdamse waterwegen naar zee' beschrijft hij Den Helder anno 1878. Het Noordzeekanaal was toen kort geleden voltooid. Koning Willem III had in 1872 de sluizen te IJmuiden in gebruik gesteld. De mailboten naar Oost-Indië van de Maatschappij Nederland vertrokken echter nog niet van Amsterdam, maar nog van Den Helder. Craandijk kon dus nog in Den Helder getuige zijn van het vertrek van de Jannen per mailboot naar de Oost. Wij laten hem hier aan het woord: Het eerste tafereel speelt op het stationsplein, het tweede tafereel enige tijd later op de mailboot.

Eerste tafereel

't Ontgaat ons niet, dat op 't stationsplein een afdeeling infanterie staat geschaard. Zij kon daar vooreerst nog wel gemist worden, maar over een uur zal zij haar taak hebben te vervullen. Dan komt het detachement suppletie-troepen, voor het Indische leger bestemd. Men is er niet gansch gerust op, dat niet deze of gene der aangeworven manschappen nog in de laatste oogenblikken zal trachten te deserteren, en de Heldersche infanterie zal de kolonialen hebben te bewaken op hun' weg naar de boot, gelijk de tamme olifanten hun wilde natuurgenooten opbrengen. Hetzelfde vermoeden omtrent de onuitroeibare zucht der Indische militairen om weg te loopen, geeft aanleiding tot de zonderlinge route van Harderwijk naar Den Helder, die over Den Haag loopt. 't Is minder het doel, om aan officieren en manschappen voor het laatst nog eens het spoorgenot te verschaffen, noch om aan de vreemdelingen de hofstad nog eens te laten zien, dan wel, omdat bij de residentie de eenige plaats is, waar de wagens van de rails van de Rijnspoor op die van den Hollandschen spoorweg kunnen overgaan en de troepen dus in de rijtuigen kunnen blijven. Zij zouden anders aan alle verzoekingen der hoofdstad zijn blootgesteld.

Tweede tafereel

Op het dek is alles in beweging. De zware goederen der passagiers worden afgelaten in het ruim. De equipage heeft handen vol werk met allerlei bezigheden, die 't aanstaand vertrek voorafgaan.

De koeijen verraden haar tegenwoordigheid door een aanhoudend geloei; varkens, kippen, ganzen mengen zich in het concert. Daar klinkt in de verte muziek; trommels roffelen, trompetten schetteren, bajonetten blinken in de zon. De troepen komen. Ongewapend marcheren de grijs gedoschte kolonialen tusschen de rijen der infanteristen, begeleid door de Indische officieren met hun oranjesjerpen en getrokken sabels,en het vaandel golft in breede plooijen uit. Helders straatjeugd houdt hen trouw gezelschap. Met vlugge beweging vormt de infanterie een 'halven cirkel, wiens einden zich aansluiten tegen de boot. De suppletietroepen zijn er binnen, de straatjongens zijn er buiten. De optogt naar boord begint. Daar stijgen zij de loopplanken op, in de graauwe uniformen, met den geelen band om de muts en den zak op den schouder.

O, als gij de geschiedenis van al die mannen eens kendet! Wat al verwoeste levens, wat al bedrogen verwachtingen, wat al aangrijpende lotwisselingen! Wat aristocratische trekken, wat schurkengezigten, wat kloeke gestalten, wat verloopen sujetten!

Krachtige blonde Duitschers, met het ijzeren kruis op de borst, - tengere, veerkrachtige Franschen, in Algiers door de zon van Afrika geblakerd, - dikke bier-Belgen, - boerenlummels uit het vaderland, - flinke oudgedienden, met een reeks van medailles, - graven, die hun erfgoed hebben verspild, - baronnen, die hun' naam hebben onteerd, - jongens van fatsoenlijken huize, met wie men geen' weg meer weet, - gesjeesde studenten, rijkelui's kinderen, wier vader bankroet heeft gemaakt, - zwakken, die verleid zijn, - onbedachtzamen, in dronkenschap overgehaald om te teekenen, - leegloopers, door het hooge handgeld verlokt, - arbeiders, die geen werk hadden, - vrijwilligers of remplacanten van het leger, die hier hun' tijd hebben uitgediend en niets beters wisten, dan zich voor Indië te verbinden, wakkere kerels, die in Indië vooruit willen komen, - kinderen van armen, die voor hun ouders zich 'verkocht' hebben, - enkele fijne berekenaars, die met hun handgeld wilden drossen, - in bonte mengeling gaan zij voorbij. Geen wonder, dat dezen en genen de lust bekruipt, om zich uit de voeten te maken, eer de boot van wal en de kans voorbij is! Niet zonder reden wordt strenge wacht gehouden, totdat het detachement aan boord is!

Als 't aan boord is, rukt de infanterie in. 'Oorlog' heeft de troepen aan 'Koloniën' overgegeven, en Koloniën moet nu verder toezien. De officieren hebben oogen van voren en van achteren noodig. De verzoeking is groot, terwijl de matrozen over de verschansing met heeren en dames van hunne kennis spreken en menig koloniaal niet ongaarne de gelegenheid zou waarnemen, om den langen muur te overschrijden, die tusschen hem en den wal is, of althans eenig kleedingstuk te ruilen voor jenever. Als zij in zee zijn, is 't gevaar voorbij, maar in Southhampton zal Kolonien nog werk genoeg hebben, om het deserteren met behulp der Britsche visschers en loodsen te beletten, en voor Napels zal niet dan met de uiterste waakzaamheid een ongeoorloofde handel met doorslepen kooplui van beide sexen kunnen worden verhinderd. Overigens zullen de troepen 't niet lastig maken. Bij stil weer zal van de gebaarde lippen menig lied weerklinken. De Duitschers zullen weemoedige en dichterlijke zangen doen hooren. De Franschen zullen vrolijke geestige liedjes aanheffen. De Belgen zullen krachtige toonen laten ruischen over de groote wateren. Helaas! als onze Hollandsche jongens mee willen doen, dan zullen zij niet veel anders kennen dan onzinnige kermisdeunen, als 't geen vuile bordeeltaal is! In Indie zullen allen, waar 't noodig is, vechten als leeuwen, of als duivels.

Noten:
(1) Het schilderij van Israëls bevindt zich in het rijksmuseum 'Kröller-Muller' in het Nationale Park 'De Hoge Veluwe'.
(2) Enige bundels van Craandijk's 'Wandelingen' zijn in 1968 door de Europese bibliotheek te Zaltbommel opnieuw uitgegeven.

Mr. C. de Vries

HET 43e BATALJON LANDWEER INFANTERIE IN DE MOBILISATIE 1914 - 1918 (I)

Op 1 augustus 1914 werd de Nederlandse krijgsmacht gemobiliseerd. De militairen in het landweerdistrict Eindhoven hadden hun mobilsatiebestemming in STRATUM bij Eindhoven. Zij werden daar verenigd tot het 43e Bataljon Landweer Infanterie (43e Bat. L. W. I.).
Het commando over dit bataljon kwam in handen van de reserve luitenant-kolonel A. W. A. de Kock van Leeuwen, een oud-Indisch man. Hij had in Batavia Javaans gedoceerd en hij bekleedde een tijdlang de post van Adjudant van de Gouverneur-Generaal van Nederlands Indië.
De Overste de Kock van Leeuwen kreeg bij de aanvang der mobilisatie toegewezen als zijn adjudant, de eerste luitenant J. BOELEN, uit Helmond. Deze formeerde de bataljonsstaf. Daarin nam de in de militaire administratie deskundige adjudant onder-officier P. A. H. Höppener, een beroepsmilitair, die in zijn jeugd enige jaren aan het Hoge College te Rolduc had gestudeerd totdat zijn neiging voor de militaire loopbaan hem andere wegen deed volgen, een centrale plaats in.
Tijdens de opmars van de Duitse legers door België trok het 43e Bat. L. W. I. op Nederlands gebied langs de Belgische grens op, ongeveer parallel aan de marsroute van de voorhoede van het Duitse leger. Het bataljon had een grensbewakingsopdracht, om de strijdende partijen van schending van de neutraliteit van Nederland te weerhouden. Vreemde krijgslieden, die zich niettemin op Hollands gebied begaven, werden, als zij aan de waarschuwing om naar het vreemde grondgebied terug te keren niet onverwijld gevolg gaven, onherroepelijk ontwapend en geinterneerd. Hollandse grenspatrouilles voerden stroken papier met zich, waarop voor onderhorigen van buitenlandse strijdkrachten in drie talen de onvermijdelijke gevolgen van hun voortgezette onwettige grensoverschrijding stonden omschreven

- 'Vous êtes ici sur territoire Neerlandaise
  Prière de retourner, si non vous serez interné et désarmé.
- Sie sind hier auf Niederlandischem Gebiet
  Bitte zurück, sonst werden Sie interniert und entwafnet.
- You are here on Dutch territory
  Return please otherwise disarming and interning will follow'.

De toen mijn vader, de tweede luitenant CHR. L. DE VRIES, die bij het 43e Bat. L. W. I. was ingedeeld, schreef over deze periode aan een familielid op 31 januari 1915:

'Pas was de mobilisatie begonnen en stond het nog zoo of zoo of we zouden in oorlog zijn geraakt. Ik was toen in Stratum bij Eindhoven bij het 43ste Landweer Bataljon.

We hadden daar elken dag zware diensten omdat er zoo weinig officieren waren, zoodat er voor mij heel weinig vrijen tijd overschoot.
Ik weet nog heel goed dat in het begin der mobilisatie de familieomstandigheden naar den achtergrond werden gedrongen. In die hachelijke en moeitevolle dagen hadden wij al met de wereld afgerekend en stonden klaar om ten strijde te trekken en ons leven voor het vaderland op te offeren. Ik heb na dien tijd nog aan niemand geschreven, alleen in de laatste weken begin ik weer aan de correspondentie te doen, omdat ik daar nu ook meer gelegenheid voor krijg'.
'Toen we een week in Stratum waren geweest, zijn we onze omzwervingen met ons Bataljon begonnen langs de grens. We zijn bijna steeds op grenswacht geweest, van Limburg af, tot nu hier in West Noord-Brabant toe. Op dit oogenblik zit ik in Leur in mijn twintigste kwartier. We hebben de heele historie meegemaakt van het beleg en bombardement van Antwerpen, de vluchtelingentijd, het interneren van vreemde soldaten enz., enz.. We hebben al heel wat ellende gezien en ondervonden.
We blijven nu 32 dagen in Leur, en gaan daarnaa naar Sprundel en Ruckphen.
Ik tref het nu goed dat ik officier ben, want we zijn nu in den regel goed ingekwartierd en de omgang met de andere officieren is ook heel prettig'.

Over het verloop van de strijd om Antwerpen in deze dagen informeert Winkler Prins ons als volgt.

'Antwerpen was reeds vóór 1914 het centraal reduit van het Belgische verdedigingssysteem en beveiligd door een dubbele fortengordel. De binnenste, vlak aan de rand van de stad was verouderd, de buitenste gordel daarentegen modern en aangelegd volgens de beginselen van den Belgischen vestingbouwkundige de Brialmont. Het Belgische leger trok zich na de Duitse inval in 1914 voor het grootste deel in Antwerpen terug en vormde daar een bedreiging op de flank en de verbindingen van de Duitse legers, die naar Frankrijk oprukten. Het Belgische leger maakte van deze gunstige situatie geen gebruik en volstond met twee uitvallen, n. l. op 24-26 Aug. 1914 en 9-12 Sept. 1914, welke geen enkel resultaat hadden. Tijdens de 'course à la mer' vormde Antwerpen een bijzondere bedreiging voor de Duitsers. Als het de Fransen zou zijn gelukt, de verbinding met Antwerpen tot stand te brengen, zou het Duitse front groot gevaar gelopen hebben overvleugeld te worden.
Om aan dit gevaar voorgoed een einde te maken begonnen de Duitsers op 28 Sept. onder generaal von Beseler met de aanval op Antwerpen. Deze werd ingezet op de forten Waelhem en Ste Katherine-Waver. Op 1 Oct. werd laatstgenoemd fort genomen, vooral door het gebruik van zware 42 cm-mortieren. Op 6 en 7 Oct. werd de Nete overgetrokken en werd met de aanval op de binnenste verdedigingsgordel een aanvang gemaakt.
In de namiddag van 9 Oct. werd de stad - zonder hevige strijd - bezet. Het Belgische leger onder aanvoering van koning Albert zelf en een Engelse mariniersbrigade wisten echter te ontkomen. Met de wapenstilstand op 11 Nov. 1918 werd Antwerpen bevrijd'.

De lotgevallen van het 43e Bat. L. W. I. in de mobilisatie 1914-1918 zijn naar drie achtereenvolgende perioden te onderscheiden:

1. De periode 1 augustus 1914 tot november 1914. In deze vier maanden verkeerde ons land in inmiddellijk oorlogsgevaar. Het 43e Bat. L. W. I. vervulde toen een grensbewakingsopdracht.
2. De periode november 1914 tot september tot september 1915. Ook in deze tien maanden heeft het 43e Bat. L. W. I , echter bij sterk afgenomen oorlogsgevaar, grensbewakingsdiensten, mede ter bestrijding van de oorlogssmokkelhandel, verricht.
3. De periode september 1915 tot november 1918. In deze 38 maanden was het 43e Bat. L. W. I. met een vestingsverdedigingstaak in de Nieuwe Hollandse Waterlinie belast.

HANS BOELEN heeft de eerste twee perioden volledig meegemaakt als Luitanant-Adjudant van het 43e Bat. L. W. I.; van de derde ongeveer drie maanden.
Vooral de eerste periode (1 augustus 1914 - november 1914) is voor het 43e Bat. L. W. I. een turbulente, enerverende tijd geweest. Tijdens deze drie maanden was het bataljon vrijwel zonder onderbreking op mars. Het zwierf toen van oost naar west, langs de Hollands-Belgische grens, van het ene kantonnement naar het andere. Aan de andere kant van de grens, op Belgisch gebied, woedde ondertussen toen op enkele tientallen kilometers van het bataljon verwijderd een bloedige veldslag. Het verbleef in die maanden soms korter dan één week op één plaats; de militairen trokken van het ene inkwartieringsadres naar het andere, soms maar een paar kilometers verderop. Elk moment verwachtte men dat het bataljon in de strijd geworpen kon worden om hetzij de Duitsers te beletten om over Hollands gebied een omtrekkingsmanoeuvre te maken teneinde het Belgische leger en de daarmee verbondenen nabij Antwerpen te omsingelen, hetzij om het voor de Duitsers wijkende Belgische leger de voet dwars te zetten als het zich over Hollands gebied aan de vijandelijke druk zou willen onttrekken. Als de bataljonsbagage goed en wel was uitgepakt, moesten de koffers en kisten alweer gepakt worden. Het stafbureau miste de tijd om goed en wel orde op zaken te stellen. De bataljonsadministratie werd met veel kunst- en vliegwerk gevoerd en het stafwerk bleef beperkt tot het hoogstnodige.
Het 43e Bat. L. W. I. had de taak om de vijandelijke opmars bij grensoverschrijding zoveel mogelijk af te remmen en te vertragen, opdat de achterliggende Nederlandse troepen voldoende gelegenheid kregen om de verdediging van het grondgebied te organiseren en voort te zetten. Het was een illusie om het 43e Bat. L. W. I. in staat te achten de vijand in zijn opmars tot staan te brengen. Het bataljon behoefde slechts de eerste stoot op te vangen. Men kon geen hoop hebben dat het niet vrij spoedig finaal onder de voet gelopen zou worden. Als het erin zou slagen de landsverdediging enkele uren respijt te geven om orde op zaken te stellen, dan had het 43e Bat. L. W. I. gedaan wat van hem werd verwacht. Het moest trachten tijd te winnen voor de overige krijgsmachtonderdelen om zo mogelijk krachtig te kunnen terugslaan. Het 43e Bat. L. W. I. was ingeval van oorlog een in de eerste uren ervan tot vernietiging gedoemde, een bij voorbaat vrijwel onmiddellijk af te schrijven legereenheid. Officieren, onder-officieren en manschappen van het 43e Bat. L. W. I. hebben hun hopeloze oorlogsbestemming wel degelijk beseft. Ook daarom noemden zij zich 'het bataljon der verdoemden', 'het Siberisch bataljon'.
Tijdens het beleg van Antwerpen stond het 43e Bat. L. W. I. op grenswacht op weg naar Antwerpen, te Wernhoutsbrug.

Na de val van deze stad is de mobilisatiepositie van het 43e Bat. L. W. I. een tijdlang betrekkelijk weinig gewijzigd. Het bleef in west Noord-Brabant gestationeerd: soms lag het een tijdlang aan de grens, soms werd het om op verhaal te komen teruggetrokken, bijvoorbeeld op Bergen op Zoom.
Het bataljon maakte in het tijdvak november - december 1914 tot september 1915 bij afnemend acuut oorlogsgevaar een ontspanningsperiode door.
Aan de hopeloze oorlogssituatie van het 43e Bat. L. W. I. was een einde gekomen. Niet langer hield het een grenssector, waar excessieve oorlogsspanning heerste, bezet.
Nog steeds werd de neutraliteit van Nederland bedreigd, maar de oorlogsdreiging was in het grensgebied waar het 43e Bat. L. W. I. zich ophield, niet groter dan elders.
De 'verdoemden' van het 43e Bat. L. W. I. konden eindelijk opgelucht ademhalen: hun oorlogsoverlevingskansen stegen met de dag. In november-december 1914 brak voor het 43e Bat. L. W. I. een aanmerkelijk rustiger tijd aan.
Eindelijk kreeg de bataljonsstaf tijd en gelegenheid om duchtig orde op de administratieve zaken te stellen. Deze kon zich nu ook gaan wijden aan verhoging van de operationele paraatheid van het bataljon. De noodzaak daartoe was stellig aanwezig. Bij oefeningen kwamen bij het bataljon feilen en gebreken aan het licht.
Zolang het bataljon grensbewakingsdiensten verricht had, had het de handen vol om de grenssmokkelhandel onder de knie te krijgen en te houden. Die taak vroeg een wezenlijk andere instelling van de bataljonsmilitairen als het vervullen van een operationele opdracht in nauwe relatie tot een grote troepenmacht. Grenswacht zijn was een avontuurlijk bestaan, waarin van de veelal kleine detachementen initiatief, durf en speurzin werd verlangd.
Deze leidden in het grensgebied een tamelijk vrijgevochten bestaan. Op kerstmis 1914 brachten enige militairen, onder wie jonge officieren van het 43e Bat. L. W. I., op Belgisch gebied bezoek aan een Duits bezettingsdetachement. De Hollandse militairen brachten voor hun Duitse collega's als kerstgeschenken levensmiddelen en dergelijke mee, want de Duitse grensdetachementen op hun eenzame posten in het bezette gebied hadden gebrek aan alles.
De Duitse legerravitaillering voorzag allereerst de fronttroepen van het nodige, de bezettingseenheden kwamen pas op de tweede plaats. Die moesten indien nodig maar voor zich zelf zorgen.
Toen de periode waarin het 43e Bat. L. W. I. als grenswacht optrad, voorbij was, moest dit bataljon overschakelen naar een veel sterker discipline. Bij manoeuvres in groter legerverband bleek er van alles te schorten aan de operationele paraatheid van het bataljon. Er werd met de regelmaat van de klok geoefend. Zo hield het 43e Bat. L. W. I. op 13 februari 1915 bijvoorbeeld een oefening tussen Moerdijk en Leur, aan de Mark, op de lijn Zevenbergen-Slikgat.
Op 15 maart 1915 nam het bataljon deel aan een oefening waarvan de leiding berustte bij de commandant der IIe Infanterie Brigade, de Kolonel LATOUR. Het 'gevechts' terrein strekte zich toen uit tussen Breda en Roosendaal.
Op 16 april 1915 begon een oefening in het gebied Roosendaal-Bergen op Zoom-Ossendrecht, waarbij ook het 43e Bat. L. W. I. ingezet werd. De leiding was toen wederom in handen van de commandant van het 2e Regiment Infanterie. Op 12 juni 1915 oefende het bataljon mee in het gebied van Roosendaal-Bergen op Zoom, waarbij de operaties geleid werden door de commandant van de IIIe Divisie.

Deze opsomming van gehouden manoeuvres is lang niet volledig!
De bataljonsstaf was belast met het treffen van de voorzieningen ter corrigering van de bij deze oefeningen aan het licht getreden tekortkomingen. Van hogerhand werd er met kracht naar gestreefd om de paraatheid der troepen te velde te verhogen. Bij het 43e Bat. L. W. I. viel er in dit opzicht heel wat te verbeteren. Daaraan was de onvolkomen leiding die van de Bataljonscommandant, de overste de Kock van Leeuwen, uitging, in belangrijke mate debet. Zijn onvoldoende militaire capaciteiten werden door zijn superieuren ten volle onderkend. Hij was er bovendien de man niet naar om grote ambitie aan de dag te leggen en om zijn bataljon op een zo hoog mogelijk niveau van operationele voorbereiding te brengen. Hij liet graag en veel over aan zijn bataljonsofficieren. Wel stelde hij er veel prijs op naar buiten de schijn in stand te houden dat hij als bataljonscommandant de spil van zijn bataljon was. Hij zag er zelfs zorgvuldig op toe dat men zijn waarde niet aantastte. Maar dat nam allemaal niet weg dat zijn superieuren nauwkeurig op de hoogte waren met wat ze aan hem hadden. Van hogerhand werd hij dan ook voortdurend zwaar op de huid gezeten, doch daarvan trok hij zich niet zoveel aan. Zelfs vijftig jaar later nog herinnerde zich een oud-officier van het voormalige 43e Bat. L. W. I. heel precies: 'Bij ons klopte er nooit iets!'
Daarbij gaf hij mij de volgende toelichting:
'De Overste liep altijd met een rijzweepje. Als er dan een stafbespreking was, stond hij altijd met dat zweepje te gebaren. Hij zei dan: 'Mijne heren. Op het ogenblik is de toestand zo en zo. En daarom moet er nu dat en dat gebeuren'. Aan het eind van zijn uiteenzetting vroeg de Overste dan: 'Is er nog één van de heren, die iets te vragen of op te merken heeft?'
Vaak zat de Overste er met z'n betoog totaal naast. Dat kon hem dan beslist niet gezegd worden. De officieren gingen dan heel omzichtig te werk. Ze zeiden dan: 'Lijkt het u ook niet dat het zus en zo zit, en dat we daarom misschien beter dit en dat kunnen doen?'
Daarop ging de Overste dan wel in, omdat hijzelf drommels goed wist, dat hij er weinig of geen kijk op had. Na een tijdje maakte hij aan de bespreking dan een einde met de conclusie: 'Nu ja, heren, u regelt het maar!'
Van militaire zaken wist hij geen fluit. Als de Kolonel Latour of een ander de Overste op z'n dak zat, dan hadden wij, z'n bataljonsofficieren er heimelijk wel plezier in'.
Bovendien was de overste een lastige kerel. Hij gedroeg zich als een verlicht despoot. Men moest met de grootst mogelijke tact met hem omspringen om de zaak, waar het om ging, in goede banen te leiden en te houden. Voor de weinig plooibare, aristocratische, deftig sprekende Overste, die zich als adjudant van de gouverneur-generaal van Nederlands Oost-Indië jarenlang had bewogen in Oosterse paleizen, golden nog altijd de leefwijze en de omgangsvormen der Oost-Indische Compagnie. Daarvan kon hij geen afstand meer doen.
De jonge adjudant van de overste had met de nukken en grillen van zijn bataljonscommandant heel wat te stellen. Eerst HANS BOELEN, en na diens ontslag wegens ziekte CHRISTIAAN L. DE VRIES, fungeerde voor de oudere officieren-collega's van het bataljon dan ook als dagelijkse vraagbaak en vertrouwensman. Hij was het die bij de overste allerlei, ook persoonlijke, zaken der bataljonsofficieren tactisch voorbereidde en zo mogelijk afwikkelde. Een bij de overste op de juiste, omzichtige wijze voorgedragen verzoek maakte de beste kans om te worden ingewilligd HANS BOELEN, en later CHRIS DE VRIES, hadden goede slag om met de overste om te springen en zij genoten elk daardoor in het bataljon invloed en aanzien.

Bovendien moet in aanmerking worden genomen dat het 43e Bat. L. W. I. was samengesteld uit in de normale vredeseenheden boventallige en vooral oudere militairen. Het bataljon was daardoor een samenraapsel van militairen van allerlei herkomst. Verschillende kaderleden hadden een rijke Indische ervaring. De manschappen, vrijwel zonder uitzondering van oudere lichtingen, kwamen uit Brabant.
Winkler Prins geeft over de landweer de volgende informatie.
'Landweer was een, van de Duitse legerorganisaties nagevolgde benaming en instelling In Pruisen werd zij ingesteld tijdens de bevrijdingsoorlogen van 1813 en in de legerwetten van 1814 vastgelegd als aanvulling van het leger.
De Nederlandse landweer, ingesteld bij de wet van 24 juni 1901, was bestemd om de, als legeraanvulling niet meer bruikbare, schutterij te vervangen; haar bestemming werd dan ook in art. 2 aangeduid als versterking van het leger. Landweerplichtig werden de gedienden der militie, die hun 8 jaar daarbij hadden volbracht, gedurende de nu volgende 7 jaren.
In 1914 is de landweer gemobiliseerd en, nagenoeg uitsluitend, voor de bezettingstroepen en voor de grens- en kustwachten bestemd. Met de Dienstplichtwet 1928 kon de landweer vervallen omdat toen de oudere jaargangen automatisch voor de dienst bij de reserve-regimenten en ten slotte bij de aanvullingsreserve werden bestemd'.
Detachementsfoto's van het 43e Bat. L. W. I uit die tijd laten groepen en groepjes militairen zien gekleed in een ratjetoe van uniformen. Van uniformiteit in het uniform was bij het 43e Bat. L. W. I. totaal geen sprake. Het 43e Bat. L. W. I. noemde zich vooral daarom 'het bataljon der verdoemden of 'het Siberisch bataljon'. Deze vogels van allerlei pluimage voelden zich met elkaar en elk voor zich bannelingen: ze waren allen afkomstig van andere regimenten. De korpsgeest onder de militairen van het 43e Bat. werd vooral bepaald door de vaste wil om er met zijn allen onder de gegeven omstandigheden het beste van te maken; het krijgskundig aspect kwam daarbij zeker niet op de eerste plaats, ook al werd dat stellig niet opzetteijk verwaarloosd.
Luitenant-adjudant Boelen, na november 1915 De Vries,moesten pogen samen met de staf in het heterogene, onsamenhangende bataljonsverband administratieve lijn te brengen.
Die coordinatiewerkzaamheden kostten hem veel inspanning. Hij had aan zijn functie een zware job. Daarin kon hij zich overwerken en er overspannen bij raken. Voortdurend moest hij bescheiden op de achtergrond blijven en niettemin de gehele dag zich tot het uiterste inspannen om de bataljonsmachinerie administratief draaiende te houden.
Van de overste ging daarbij geen enkele stuwkracht of inspiratie uit. Evenals zijn opvolger zal Boelen wel aan onder-officieren aanvullingscursus hebben gegeven en hij zal zijn opgetreden als officier-secretaris van de Krijgsraad-te-velde. De functie van luitenant-adjudant van de bataljonsstaf was slechts voorbehouden voor veelbelovende, toegewijde, hardwerkende jonge officieren van goeden huize.
Voor het geval van ziekte of ontstentenis van de luitenant-adjudant van de Staf van het bataljon was er voor hem een plaatsvervanger aangewezen. Boelen kon af en toe ook wel aanspraak maken op zakenverlof in verband met zijn burgerbetrekking op een bankierskantoor in de plaats van zijn inwoning, Helmond. In de zomer van 1915 werd de reserve tweede-luitenant Chr. L de Vries benoemd tot plaatsvervangend luitenant-adjudant.

Af en toe verving hij zijn collega Boelen. Op 31 augustus 1915 berichtte De Vries in particuliere correspondentie:

'Ik heb nogal drukke dienst tegenwoordig. Ik ben plaatsvervangend Luit. Adjudant en nu ga ik veel te paard met de oefeningen mee. Zoo bijv. vanochtend ook. Het is een heel aardig baantje'.

Bij het 43e Bat. L W I. waren slechts twee officieren bereden: de bataljonscommandant, dus de Overste, en diens adjudant. In de zo juist reeds geciteerde brief van Luitenant De Vries, die hij op 31 augustus 1915 heeft geschreven, deelde hij voorts nog mede:

'Ik zit op het oogenblik nog steeds in Bergen op Zoom. Maar ons verblijf alhier zal toch weer gauw ten einde zijn. In het begin van de volgende week verhuizen wij naar de Hollandsche Waterlinie, naar de forten. We komen in de buurt van Woudrichem, in het land van Altena'. Het is jammer dat we in de forten de paarden niet kunnen meenemen. Die moeten we hier achterlaten. Enfin, bij de rijke boeren van Almkerk en omstreken zal nog wel eens gelegenheid zijn om te rijden'.

Inderdaad is het 43e Bat. L. W. I. in september 1915 gestationeerd in de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het bataljon ondervond nu weer eens dat er waarheid schuilt in de spreuk: 'Niet elke verandering is een verbetering'.

De overste DE KOCK VAN LEEUWEN heeft zich daarover duidelijk uitgesproken in particuliere correspondentie. In zijn brief d. d. 22 juli 1927 gaf hij namelijk aan zijn voormalige luitenant-adjudant De Vries te kennen:

'Achteraf vond ik de dienst bij het Veldleger aangenamer, doch de indeeling kwam van hoogerhand'.

De overste had hierover een uitgesproken mening. Hij herhaalt haar nog eens in een brief aan DE VRIES, geschreven op 14 juli 1930:

'Gaarne denk ik ook terug aan de moeilijke jaren der Mobilisatie; doch vond ik het eerste jaar bij het Veldleger onder Gen. van Terwisga nog wel het aangenaamst'.

Wie was deze opperofficier? Hij werd op 8 december 1915 benoemd tot commandant van het Veldleger en met ingang van die datum benoemd tot luitenant-generaal. Vóórdien was hij commandant van de IIIe Divisie (Staf Breda) in de rang van generaal-majoor.

Inderdaad is het 43e Bat. L. W. I. in september 1915 teruggetrokken op de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De bataljonsstaf nam zijn intrek op het fort Loevestein. Voor oriëntatie over de locatie van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie ontleen ik aan Winkler Prins:

'De wet van 18 april 1874 bracht de benaming 'Nieuwe Hollandsche Waterlinie' voor de verdedigingslinie, beschermd door uitgebreide onderwaterzettingen, welke zich uitstrekten van de Zuiderzee tot de Nieuwe Merwede en welke later het oostfront van de Vesting Holland vormden'.

De Nieuwe Hollandsche Waterlinie bestond uit een aaneengesloten reeks van achter elkaar gelegen aaneensluitende linies. De hele linie was verdeeld in groepen en iedere groep weer onderverdeeld in vakken: rechter-, derde-, tweede- en linkervak. Voor verdediging van ieder vak was ongeveer een bataljon of een gedeelte van een bataljon infanterie aangewezen. In de regel was de bataljonscommandant tevens vakcommandant. De infanterie van een vak was verdeeld in detachementen. Ieder detachement, waarvan de sterkte één compagnie tot één sectie bedroeg, had zijn bijzondere taak, hetzij voor bezetting van forten, hetzij voor

de bezetting van de voorposten detachementen vóór de linie of zogenaamde hoofdverdedigingslijn gelegen. De dienst der artillerie in een vak werd geregeld door de vak-artillerie-officier, die aan de vakcommandant was toegevoegd. Deze had ook een vakgenieofficier toegewezen gekregen.

Als commandant van de groep Woudrichem trad vanaf het begin der mobilisatie op, de in 1916 tot generaal-majoor bevorderde kolonel der Artillerie A. VAN DOORNINCK. Hij heeft den lande in deze functie buitengewone diensten bewezen. Toen de groep Woudrichem in September 1915 versterking kreeg van het 43e Bat. L. W. I. duurde het niet lang of kolonel Van Doorninck werd gewaar dat de bataljonscommandant aan zijn bataljon zwakke leiding gaf. Vanaf het ogenblik waarop hij de overste DE KOCK VAN LEEUWEN onder zijn bevelen had gekregen, reed hij hem zonder ophouden achterna. Deze ging daaronder echter bepaald niet gebukt!

DE KOCK VAN LEEUWEN was toen ongeveer 47 jaar oud. In zijn Indische jaren had hij aan enige veldtochten deelgenomen in verband waarmee hem de eretekenen voor belangrijke krijgsbedrijven met de gespen 'Atjeh 1873-1897', 'Atjeh 29 maart 1896-1900', Korintji 1903', en verder nog het Lombokkruis waren toegekend. Hij was echter geen beroepsmilitair, maar een taalgeleerde, een deskundige in de Javaanse taal. Het valt te betwijfelen of hij op de Indische slagvelden ooit de kruitdamp heeft geroken. Hoe dit zij, zijn militaire Indische ervaring waarover hij als commandant van een landweerbataljon kon beschikken om van zijn commando een goed succes te maken, was zo mager dat hij voor zijn mobilisatiefunctie ten ene male de kennis en ervaring miste.

Als Indische oorlogsveteraan stond hij op zeer goede voet met een man als Colijn, evenals hij een oud-Indisch officier, wiens politieke ster als de erfgenaam van Abraham Kuyper (De Geweldige) snel rees. Na zijn Indische carrière legde De KOCK VAN LEEUWEN een superieure minachting aan de dag voor de dienstijver van zijn militaire chefs tijdens de mobilisatie 1914-1918, die ondanks hun lange eervolle staat van dienst nooit, zoals hijzelf, onder werkelijke oorlogsomstandigheden hadden geleefd.

Hij had eigenlijk zijn eigen kijk op de gang van zaken. Daarvan getuigt zijn laatdunkende opmerking in zijn brief d. d. 14 juli 1930 aan zijn vroegere luitenant-adjudant De Vries. 'Van de waterlinie zoude toch zeker niets terechtgekomen zijn?' en hij had misschien nog wel gelijk ook! Hij was een typische vent, onder zijn officieren zeker niet onkameraadschappelijk, zij het op een begrijpelijke afstand. Waar hij ging of stond was hij - hij was vrijgezel - in gezelschap van twee dashonden, zijn troeteldieren, die op de meest respectvolle behandeling van de omgeving van hun baas onvoorwaardelijk aanspraak maakten en deze ook zonder mankeren ontvingen. De overste gedroeg zich als militair in Nederland alsof hij nog steeds onder de inlanders in den Oost vertoefde.

Een oud-officier van het voormalige 43e Bat. L. W. I., die ik al vaker heb geciteerd, vertelde mij een kostelijk staaltje eigen-richting, dat de overste naderhand slecht is bekomen. Dit verhaal circuleerde trouwens ook in mijn familiekring. Ik laat nu mijn zegsman aan het woord.

'De Overste heeft nog eens veertien dagen in de gevangenis gezeten!
Dat zat zo. Toevallig was ik er bij. Toen komt zijn oppasser binnen en de Overste zegt:
'Ja, ja, ja, wat wou je? Wat heb je?'
'Ja', zegt die oppasser, 'ik heb een proces-verbaal opgelopen bij de veldwachter hier.
Met uw paard!'
Toen de Overste nu hoorde 'met uw paard', zegt hij meteen: 'Hoe kan dat???'
Die oppasser zegt: 'Nou, ik liep met Uw paard op het fietspad'.
De oppasser moest het rijpaard van de Overste regelmatig 'afrijden', dat wil zeggen: er een ritje mee maken, zodat het paard voldoende lichaamsbeweging kreeg en daardoor in goede conditie bleef.
De Overste zei toen tegen die oppasser: 'Die vent is gek!' 'Dat, dat moet direct worden uitgewist!' Ik was toen bij hem en hij zegt toen tegen iemand: 'Laat die man hier komen!'
Er ging toen iemand naar die veldwachter toe, of hij belde hem op. In ieder geval, die politieman zegt: 'Neen, hoor, ik kom niet. Ik heb mijn plicht gedaan'.
Nou, dat werd de Overste natuurlijk overgebracht en die zegt: 'Laat die vent dan maar met een patrouille halen!' Dat is toen gebeurd.
Toen die veldwachter dat proces-verbaal niet wilde afgeven, heeft de Overste hem gewoon in het cachot laten opsluiten.
Nou, de Overste kon die man ook niet eeuwig vasthouden. Die hield voet bij stuk
Toen moest de Overste hem eindelijk toch weer laten lopen.
Nou, die politieman nam niet wat hem was overkomen en hij maakte er werk van en hij deed er z'n beklag over. Toen moest de Overste voor de krijgsraad verschijnen wegens vrijheids beroving van een ambtenaar in functie, of zo. Hij heeft toen veertien dagen gevangenisstraf gekregen'.
De lezing van dit verhaal, die in mijn familiekring de ronde deed, daar mijn vader, luitenant-adjudant CHR. L. DE VRIES, ook getuige was geweest van dit incident, bevatte nog enige details die mijn zegsman niet bekend waren.
Toen de Overste bekend was met de periode, waarin hij zijn detentie in Utrecht moest ondergaan, heeft hij een open briefkaart aan De Telegraaf geschreven met het verzoek om z'n morgen- en avondcourant tijdens die periode te bezorgen: per adres Huis van Bewaring te Utrecht. Verder was de Overste een beetje maagpatiënt, hij dronk althans veel melk. Het werd toen door zijn staf op zijn verzoek zo geregeld dat een melkboer in de buurt van de gevangenis op tijd zijn melkflessen zou bezorgen. Dan nog de onafscheidelijke hondjes van de overste! Die kon hij in de gevangenis niet missen. Toen hij zich nu naar Utrecht begaf om zijn straf uit te zitten, reisden zijn hondjes met zijn oppasser mee. Ook die oppasser hoorde bij hem, ook in de bajes. Maar in het Huis van Bewaring piekerde men er niet over om de oppasser en de twee hondjes daar toe te laten, wat ook de Overste tegenwierp.
Na veel vijf-en zessen werd die oppasser met de twee hondjes de deur van het Huis van Bewaring uitgepraat. De Overste was verschrikkelijk verontwaardigd. Mijn zegsman kon daarin komen:
'Dat kan ik me voorstellen, dat hij daar verschrikkelijk boos over was. Stel je voor!
Dat paste helemaal niet bij de Oost-Indische Compagnie'!

Dr. N. Vels Heijn:

'EN REVENANT DE LA REVUE'

Hoewel honderdduizenden Nederlanders 's konings wapenrok gedragen hebben en in de vele garnizoensplaatsen de militairen hun stempel drukten op het stedelijk leven, heeft dit onopvallend weinig weerklank gevonden in de Nederlandse literatuur. Als er al eens eens een militair in een roman voorkomt, zoals de ritmeester bij Couperus, dan blijft hij een figurant, wiens militaire bezigheden voor de lezer verborgen blijven.
A. M. de Jong schreef vanuit zijn anti-militairistische levensbeschouwing 'Frank van Weezels roemruchte jaren' en 'Herinneringen van een landstormman', indertijd opruiend geacht en verboden in kazernes. Minder serieus en met meer humor kiest A. Roothaert de mobilisatieperiode 1914-1918 als het milieu waarin zijn 'Spionnage in het Veldleger' zich afspeelt, terwijl hij met 'De vlam in de pan' de nagedachtenis huldigt van een drietal in de meidagen '40 gesneuvelde reserve-kapiteins. De luchtige roman 'Het meisje met de blauwe hoed' van Johan Fabricius verhaalt ons de belevenissen van enkele grenadiers in Den Haag en daarmee zijn we al aan het einde van onze opsomming. Een schrale oogst.
Bij deze stand van zaken is het bepaald verrassend als men een beschrijving tegenkomt van het Haarlemse garnizoen 'en revenant de la revue', en wel in de autobiografische trilogie 'Jaapje' (1917), 'Jaap' (1923) en 'Jacob' (1930) van de schilder-schrijver Jacobus van Looy (1855-1930). Het gaat hier om een fragment uit 'Jaap', dat speelt in 1869,
De weesjongen Jaap is dan veertien jaar en knechtje bij een zadel- en wagenmakerij in Haarlem. Op de verjaardag van prins Frederik, 28 februari, is het garnizoen uitgerukt door de straten vol vlaggen naar De Dreef, waar de parade plaats vindt. Jaap heeft geen kans gezien het uitrukken mee te maken, maar nu om twaalf uur, de middagpauze, staat hij op een hoge stoep klaar om de terugkeer der troepen te zien.
De jonge Jaap moet toen al met de ogen van een schilder naar het schouwspel gekeken hebben: de indrukken zijn zo scherp in zijn geheugen gegrift dat hij drie en vijftig jaar later daarvan nog zo'n levendig beeld kan oproepen. Het is geen volledige beschrijving, maar een impressionistisch beeld vol verrassende détails. Zo vermeldt hij bijvoorbeeld de vooruitvallende schaduwen en de zon op de ruggen van de huzaren: zij komen immers van de Dreef in het zuiden en het is twaalf uur.
De infanterie draagt, historisch juist, de in 1865 gewijzigde schako met het 'citroentje met suiker', een gele bal en daarboven een witte pompon van 6 cm. hoog, maar de schutterij moet de oude naar boven zich verbredende schako's nog afdragen, evenals de witte kruisbanden, beide voor de infanterie al jaren tevoren afgeschaft. De cavalerie is up to date, want het zijn huzaren met attila's en kolbakken, een uit 1866-1867 daterende transformatie van de dragonders.

'Van uit de Dreef kwam de muziek der soldaten aan, het glinsterend trompetgeschal en de rammelende trommen. Eerst kwam een sjoert van burgerjongens en mannen, lopend op de tonen der muziek, sigaren in het hoofd en met de schaduwen vooruit. Dan volgde de majoor die met één slag de trommen had stilgehouden, en achter hem de hoornblazers, trompetten op de heup; wanneer ze bliezen knepen zij hun lippen en persten de wind er in.

Bijna op hun hielen stapte de rij tamboers, de trommen schuin met de kromme afhangende riemen, de vingers voor het gonzen op het vel en dan de kapelmeester met al de wit-betopte muzikanten. Daarachter kwamen twee hóógen aangereden, met witte, wapperende haneveren en stijfgouden kragen, op halsrukkende paarden gezeten die briesten, glimmend gerost, gewend aan schoten en mars-geroffel. Zij spraken zachtjes samen, handschoen opgetroopt, mochten dat doen, aan het hoofd van het Zevende Regiment.
Wat een bos geweren, wat een infanterie. Daar naderde het vaandel al in de verte: een driehoek van oranje en bronzen franje, waarom tot de laatste man werd gevochten.
De stok met gouden piek werd altijd gedragen door een oudgediende, met 'sjefrons' op zijn mouw en in een koker voor zijn buik getorst, zoals een lantaren in het lantaren-ijzer, met één arm vastgehouden'.
Hier verwart Jaap vaandel en fanion, bataljonsvlag. Het gaat hier om een fanion, gezien de gouden piek. Straks bij de standaard van de huzaren maakt hij heel correct melding van de gouden leeuw op het voetstuk. Voor zover mij bekend lag er in die tijd één bataljon van 7 R. I. in Haarlem en de rest van het regiment in Amsterdam.
'Schommelend met de arm, de koppels bijna even hoog als de kolven, stapten ze voort, de milisijns, stomketting tegen de kin, ransel op de rug, die vijf en twintig pond wel woog in vredestijd, behalve het geweer en de bajonet.
Welk een oorgedruis: alle onderofficieren hielden het koperige sabeltje recht voor de bolle borst, met splinternieuwe oranje kwast eraan afhangend. 'Gezwinde pas!' ze stapten zo gelijk, dat toen de muziek al bij de pomp voor de avondschool kon wezen, anders niets wat te horen dan één geluid van de benen. Telkens was een vaantje in de loop van een geweer en schoof naast het 'bataljon' een luitenant voorbij en liet zijn veren waaien, een sterretje op zijn kraag of twee of drie, donkerder blauw, in een fijn pak, oranje sjerp langs zijn schede, het was of hij harder liep, maar 't leek maar zo, want altijd bleef hij naast dezelfde man marsjeren.
In eens stak er een zijn sabel op; 'Markeert de pas!' hoorde Jaap de sersjants kommanderen en toen stond het hele 'peloton' op dezelfde plek te stappen, tot de officier zijn sabel neersloeg, ze al te gader oprukten weer en tegen de dienstmeisje lachten gedag. Jaap herkende Cornelis Verhage, lopend in de gleuf, hij leek veel kleiner dan op de zaal (van het Weeshuis), verzakt tussen de glimmende sjeko's met de gele bal en witte plomp. 'Citroen-met-suiker er bovenop' zong het blindelings in Jaap, stijf naar de marketentster kijkend, met 't glimmend tonnetje, hoedje met groene veren en mannebroek onder haar korte soldatenrokje.
Jaap had het zelf nooit gezien, had het van horen zeggen: vroeger liepen er ook 'sappeurs' mee, bijlen dragend, met schootsvellen voor en een baard als Frank de smid.
Een ogenblikje was het leeg in de middelstraat, als een overgeslagen bladzij in een schrift of een schoon vel tussen tekeningen en toen kwam de schutterij er aan, geweer-geschouderd.
De schutterij was rood versierd en 'afgezet' en altijd was er eerst de tamboer-majoor met de berenmuts op, driemaal zo groot als zijn kop. Daar was ie; hij dribbelde achteruit tredend, alleen op de grote stenen, hield zijn stok over-dwars om de trommels gelijk te houden en waar een glazen bol aan blonk als een tuinspiegeltje en een groen koord was omgeslingerd met kwasten als om een Duitse pijp. Zo wiebelde hij en sloeg met zijn stok een trararie, stompte de punt in de lucht, keerde zijn rug naar de trommelaars, zette de hand in de zijde, stapte rechtop, de stok in schommel-arm meezwaaiend en met zijn kromme, zwarte snor naar voren onder zijn beestige muts.

Niemand zou ooit gelovwn dat het de klerenmaker was, die schuin over Door was komen wonen en eerst in de Breesteeg had gewoond, vlak naast de varkensslachter.
De schutters hadden rooie winksen op hun schouders; geribbelde blikken ballen aan voorovere sjeko's geprikt, als met een haarspeld vast; een leren kinband en een schuifje. Ze hadden de kruisbanden voor de borst, gewit met 'pijpaard', die afgeschaft zouden worden.
De muzikanten droegen een streeprechte degen langs hun benen die niet hinderde, met gulden gevest en pluimen als de 'hogen' en hadden geen patroontas op hun rug natuurlijk, want vochten nooit mee in tijd-van-oorlog en hadden op hun schouders platte eretekens, die op krakelingen leken. Twee droegen saam de Turkse trom en vlak naast de bellen met de paardestaarten liep ome Daan op zijn trommetje te tikken, de driehoekige schuifjes er aan om het vel te spannen; die Zondags bij de muziek de triangel ook sloeg, wat veel moeilijker was dan je dacht. De muzikanten hadden de notenboekjes op de fluiten en de klarinetten voor zich staan; ze 'repeteerden' in de Doelen en 's zomers op het grasveld; lopend spelen was niet alles, maar 't ging toch goed, 't mocht worden gezien, er waren misschien nog meer schutters dan soldaten en je moest niet uit het oog verliezen, dat het hun dagelijks bestaan niet gold.
Nu moesten de huzaren komen. Jaap stond op zijn tenen, want eindelijk klonk de muziek; ze gingen altijd spelen bij de nadering van de stad, voor het Hek met de huisjes, okergeel als het Paleis. Wat een gevuurvlam op de brug, wat een schitter-schettering! alsof ze zaten in de krullen van hun trompetten, soms zo wijd als ketels, wat een geschal! Daar kwamen ze hooggezeten aan, muziek voorop; langs de doorschijnende vlaggen en wimpels en koorden; minstens zes aan zes geschaard; de zwarte haren van de kolbak op de brauwen; met al die gloeiende flappen opzij, als vermiljoene zakjes; met witte strengen er om gedraaid en witte hangertjes er aan; de oranje dotten en wiebelende varkensharen borstel er boven gestoken; met borstborduursels als bloemenrekjes voor foksia's, en bliezen hard en drukten plet de vingers op de dwarse knoppen. Ze hadden evengoed trommels, twee karmozijne trommen, weerzijds van een zadel, rond als een ijzeren pot en veel langer stokjes ze hadden.
Wat een schuim! daar rateldraafde, wippend en ploffend, Engels rijdend, een 'ordonnans' voorbij, schuinhoog op zijn rug een japans-lakkig tasje met goud; daar reden al de warme paarden met hun goeie ogen en strelende oren, gedwee en slap van toom na de 'aanval', allemaal donker, met geknotte staarten, donkerbruin of zwart met een heel klein blesje.
Daar gingen ze, de rooie ruiters van de cavalerie, achter de militaire muziek, kop-hieps en met getrokken sabel, de leren benen nippend in de beugels. Jongen, jongen! Daar reed een hoge op een rose paard, want ze waren in groot tenue en hadden de zon op hun ruggen en achter op hun zadel was het rolletje als een steuntje, gemerkt met een rooie 3 en waar de helder blauwe regenjassen op waren gesnoerd en gegespt en de blinkende menageketel.
Wat een dof getrappel, door mekander; de paarden wilden dansen, gingen scheef en die 'kernel' een snorrebaard had als Koning Willem Drie. 'Je main-tien-drai'; daar naderde de standaard in het midden, de gouden leeuw, die rustend het zwaard óphoudt in zijn klauwen.
Jaap keek al hittiger uit en verder naar de blote sabels, want als hij wachtmeester Hannes niet te zien kreeg, had hij niets gezien en daar kwam hij aan. Vooraan op de hoek van een 'eskadron' reed de zware wachtmeester en zat te wiegen als geen ander; zijn ene hand als altijd in het stalen hekje van de sabelgreep, met de andere dubbel-zo-grote, witte rijhandschoen sturend. Jaap rekte zijn hals. 'Dag, Hánnes!' schreeuwde hij uit alle macht naar boven.

De brigadier, met twee medaljes op zijn rompborst, schuddend op zijn neergebogen paardje, aldus aangeroepen of er brand was, draaide zijn logge kop en 't korte neusgevaarte, het dikomstreepte kinnebak, gekerfd door het hoekig litteken en keek zo onder de haren van zijn kleine kolbak en flap. Toen grijnsde hij zoetjes naar de krates op de stoep met de pet op zijn glimmende ogen en was alweer voorbij. Voor Jaap was alles dadelijk toen afgelopen en ook de bijstaanders zagen het einde, begonnen te praten en wouen weg. 'Een mannetjes-neut, zeg'. 'Hij kan een nieuwe rijksdaalder met zijn duim bedekken'. 'Niks past hem uit het magazijn'. 'Heeft al tien paarden onder hem doodgereden'.
's Middags stapte soms een huzaar over de kale stenen voorbij de ramen, in vol tenue, met op zijn mouw een zilver hoefje, ten teken dat hij hoefsmid was; ze hadden geen dienst vandaag meer, kregen een halve week soldij er bij. 'Daar zullen glazen, zo geen dooien vallen', zei de jonge baas. 'Waarom nemen ze die kerels die stopmessen niet af!'
Maar voor het ogeblik bestond voor Jaap niet anders dan de glimlach van de reusachtige wachtmeester'.

C. A. Heshusius:

UIT HET DAGBOEK VAN LUITENANT DONCK (XIX)

Met Pasen op patrouille

Vanuit het gastbivak van de marchaussee te Padang Tidji ging Donck weer op stap.
Hij bofte want het was een zelfstandige patrouille waarvan bij de commandant was.
Men ging het bergterrein in, binnendoor richting Seulimoen op het tramtracé naar de hoofdstad Koetaradja.

'Morgen is het 2e Paasdag en daarom mag ik er dan weer op uit. De overste gaf mij opdracht morgen met 40 man, twee europese brigades, naar de Weesberg te trekken. Ik moet een opnemer begeleiden die een tracee in kaart moet brengen voor de spoorbaan Seulimoen - Padang Tidji. De opnemer wordt daar dan aan een andere patrouille overgegeven. Ik keer dan weer terug, maar ik moet tevens naar djahats (kwaadwilligen) zoeken; volgens de overste wordt de telefoon door deze kerels vernield en niet door olifanten; dit laatste noemt hij geklets. Ik krijg voor de soldaten verduurzaamde levensmiddelen mede'.

Het baanvak van de Atjeh-tram was bij lange na nog niet gereed. West van Padang Tidji zou het bergtraject komen van wel 34 km. tot Seulimoen; dan was men in de vlakte en op 45 km afstand van Koetaradja. Daar liep de tram reeds. En de bijna 800 m. hoge Weesberg was een beboste top op circa 15 km noordwest van Padang Tidji [1].
In Donck's tijd waren er op Atjeh nog complete brigades (groepen) Europese militairen. Kort vóór de aanvang van de Eerste Wereldoorlog, toen er steeds grotere tekorten optraden bij het Europese element in het KNIL, verdween de Europeaan als fuselier en korporaal (brigadier) uit de infanterie op de Buitengewesten: deze had daarna uitsluitend inheemse militairen in de genoemde rangen.

Zo moet men zich voorstellen dat de patrouilles zich in Atjeh voortbewogen. Bij deze open formatie verwacht de commandant geen onmiddellijk treffen met de verzetspartij. De commandant ziet men hier voorop lopen. Vlak bij hem zijn inheemse lijfwacht of 'dardanel'. Meer naar achteren de Europese sergeant aan het hoofd van zijn groep of 'brigade', welke hier uitsluitend uit inheemse manschappen bestaat. De hier afgebeelde patrouille is van het Korps Marechausse, toen herkenbaar aan de rode lis op de mouw.
(Afbeelding afkomstig uit F. J. G. ten Raa. De uniformen van de Nederlandsche Zee- en Landmacht, 's-Gravenhage 1900).

En zo ging dan op tweede Paasdag, maandag 8 april 1901, Donck's Europese gezelschap op patrouille:

'Om zes uur 's morgens stond het detachement aangetreden; twee brigades, een hoornblazer, een ziekenoppasser en zestien koelies voor de 'trein' (bagage). De overste hield een inspectie en zeide: 'En je zorgt er voor allen weer terug te brengen. Nooit mag je iemand in handen van de vijand laten of achter laten; dood of levend, je brengt ze allen terug'.

Vier uur later waren we aan de voet van het gebergte; oef, wat was het warm, daar tussen die alang-alang (hoog en hard wild gras) groeiend op de rotsen. Ik waarschuwde mijn jongens, gekomen bij het laatste huis, hunne veldflessen te vullen en dan zuinig te zijn met drinken. Tevoren was ik door enige Atjehers beschoten, maar de schutters trokken zich ijling terug.

De misère begon toen een korporaal ziek werd en in de tandoe (draagbaar) opgenomen moest worden. Het was goed drie uur in de middag toen de troep zo vermoeid was, dat ik de opnemer voorstelde naar een watertje te zoeken opdat wij konden bivakkeren. Ik liet de troep halt houden om met de opnemer te gaan zoeken naar een klein stroompje. Gelukkig vonden wij zo'n ding; veel was het niet, maar toch voldoende. De laatste uren hadden wij een olifantenspad gevolgd, bij gebrek aan een ander pad; alles wees er op dat het een verlatenstreek was. Eerst liet ik thee zetten en daarna het eten gereed maken.

Bij gebrek aan enig onderdak overnachtten wij onder de blote hemel. Voor het brood had ik een afdakje van alang-alang laten maken, waartoe ook het zeil van mijn veldbed dienstig was. Dit was ook wel nodig want 's avonds laat kregen wij donder en regen; maar het grote bivakuur konden wij aan houden. Dit was ook nodig met het oog op de wilde dieren.

Ik begrijp niet dat onze Europeanen zo gesteld zijn op brood en hutspot; ik heb veel liever rijst'.

Hier worden een paar belangrijke wetenswaardigheden door Donck in zijn dagboek genoteerd. Allereerst is het opvallend dat in 1901 nog geen organieke waterdichte dekzeilen tot de vaste uitrusting van de brigades behoorden. Als het regende werd iedereen drijfnat, ook in het bivak. Wilde men in het bivak droog blijven dan moest men wel in bestaande huisjes overnachten, hetgeen weer veel bezwaren had met het oog op de veiligheid en hygiëne.

Later pas kregen de brigades hun eigen collectieve ondoordringbare zeilen, 'lajars' genaamd, zodat de mensen, hun wapening, munitie en voeding tenminste in de nachtelijke uren droog bleven in de regentijd.

Een ander aspect is de bijzondere voeding van de europese militair op patrouille. Bij deze meerdaagse tocht kreeg Donck immers 'verduurzaamde levensmiddelen' mee, conserven dus, blikken hutspot en dergelijke en er was ook nog brood, dat droog moest blijven en waarvoor onze luitenant zijn veldbedzeil maar beschikbaar stelde . . . . .

Ook dit typisch onhandige voedselpakket verdween op de Buitengewesten, tegelijk met de Europese mindere militiaren. Nadien was het altijd rijst wat de pot op patrouille verschafte; de enige Europeanen, de sergeant en de officieren pasten zich geheel bij de rijstvoeding aan. Wel bleef de naam van de bekende blikjesfabriek 'Tieleman en Dros' in Indië nog vele jaren overbekend, omdat Nederlanders in den vreemde nu eenmaal graag een typisch vaderlands gerecht als speciaal hapje zo nu en dan nog op het menu hadden als welkome afwisseling met de dagelijkse rijstmaaltijd. Merkwaardigerwijs was het dan altijd de winterkost die in de tropische hitte - vanwege de nostalgie naar de winter? - de voorkeur had: hutspot, erwtensoep en zuurkool met rookworst wonnen het glansrijk.

Maar goed, na deze uitwijding was het alweer morgen geworden. En de brigades gingen weer vlot in de mars:

'Voor zonsopgang waren wij weer in de mars; nu ik mijn eigen baas ben, ben ik 's morgens vroeg op stap. Wij moesten die avond in Kampong Sarée zijn; wij wisten in welke richting dat lag en daarom marcheerde ik op het kompas. Later op de ochtend kwamen wij bij een nederzetting, welke daar niet mocht zijn; de hutten werden verbrand. Een Atjeher nam ik mede, die ons de weg naar Sarée zou wijzen. Drie uur in de middag kwam ik daar aan; er stond nog één huis en wel een groot op hoge palen gebouwde woning waarvan de palen aan één zijde door de olifanten waren weggeduwd. De natte modder aan de palen bewees ons ook dat de olifanten daar pas waren geweest. De hele kampong is door die dieren vernield. Een daar aanwezige bron bezoeken zij trouw. Ik liet om het geheel een flinke pagger (omheining) maken van bamboe doeri (bamboeplant met forse stekels) en aan de vier zijden een groot bivakvuur aanleggen tegen wilde dieren'.

Bij een bivak moest water zijn; hier was het water schaars en Donck hield er rekening mee dat er in de nacht ook andere wezens naar het water toe wilden. En inderdaad, nu ging het gebeuren, deze ontmoetingen met een grote kudde olifanten. Wat een gewaarwording om deze kolossen zomaar in het wild tegen te komen. In onze dagen zou zoiets niet meer mogelijk zijn. Daarom is het kostelijk om te lezen hoe Donck dit gebeuren beschreef:

'Ik zal in mijn eerste slaap geweest zijn toen de sergeant van de wacht mij wekte.
De olifanten waren er . . . . . .
Het was een donkere nacht zodat ik niets zag, maar het huilen van de dieren hoorde ik heel goed. Ik ging eens rond en toen ik de beesten hoorde weggaan, ging ik weer liggen.
Het was nog donker toen tegen de morgen de olifanten weer opnieuw kwamen neuzen; het scheen dat zij wel gaarne wilden drinken. Nu dan moeten zij nog maar even wachten. Half zes marcheerde ik af.
Saree ligt aan de noordelijke voet van de Weesberg (of Selawa Betina, zoals de Atjehers zeggen); onze gids zou ons langs een andere weg naar Padang Tidji terug brengen; dit pad liep over de zuidelijke voet. Vóór wij uit de kampong marcheerden, werd het open terrein verkend; op de met gras begroeide helling graasde een kudde olifanten. Dat was een schitterend schouwspel; ik telde er 23, groot en klein. Een reus vormde de achterhoede; op beide flanken enige grote dieren, terwijl de overigen de babies in het midden hielden. Wilde een der kleinen al eens uit de band springen, dan was een klap met de snuit van een der groten voldoende om de deugniet op zijn plaats te houden. Zij hadden ons in de aanvang bemerkt, althans onraad bespeurd; zij stonden allen met opgeheven slurf in onze richting te kijken. Wij hielden ons doodstil en daarom keerde de rust onder de beesten terug. Maar wij moesten onze weg vervolgen; onze gids echter had er geen oren naar. Op mijn vraag of er een ander pad was, schudde hij het hoofd. Ik liet met tweeën marcheren, de geweren buitenwaarts over de arm, maar ik waarschuwde dat niemand mocht schieten, dan alleen op mijn bevel en áls er geschoten moest worden, dan mikken op de ogen.
Alle dieren maakten front naar ons en wachtten af.
Dat viel mij niet mede; het pad ging dwars door de kudde heen. Ik liet toen de geweren aan de schouder hangen en hard in de handen klappen.

En ziet . . . . toen draafden zij opzij. Fluks marcheerde ik er toen langs; de kudde liet ons gaan, maar had op circa 100 meter halt gehouden. Eenmaal gepasseerd, marcheerde ik aan de staart van de colonne om op alles voorbereid te zijn. De olifanten keerden terug maar achtervolgden ons niet. Niet voor ik de top had bereikt liet ik rusten. Wat een pracht uitzicht hadden wij hier op de Pedir-vlakte; als een kom ingesloten door de zee en het gebergte, lagen daar de sawah's met hunne kampongs. Het was een geweldig mooi gezicht'.

Als commentator van het dagboek hinderde het ons zeker wel eens dat wij nog nimmer voet op Atjeh's bodem hadden gezet. Maar in april 1980 was het zo ver en wij zijn dan met een F 28 vliegtuig (Fokker) van de luchtvaartmaatschappij 'Garuda' over dit gebied gevlogen en hebben later ook, op de grond zijnde, de Weesberg kunnen bespeuren. Het uitzicht over deze grote vlakten ter weerszijden is inderdaad majestueus.
Maar de patrouille Donck had in 1901 aan de opdracht voldaan en men ging nu snel weer de diepte in, langs een vlotte weg naar Padang Tidji:
'Langs moeilijke paden daalden wij nu af; later kwamen wij door een zeer diep ingesneden ravijn, op welks bodem een watertje stroomde, met ijskoud water; geen zonnestraal kon hier komen. Het was half drie 's middags toen ik met mijn patrouille Padang Tidji bereikte.
De adjudant onderofficier verwelkomde mij met de woorden: 'Luitenant u is te vroeg; de muziek heeft order ontvangen u om vier uur in te halen'. Ja kerel, het spijt me voor de muziek, maar ik zal er toch niet op wachten. Na gegeten, gebaad en mij verkleed te hebben meldde ik mij om vier uur bij de overste.
Ik gaf hem een verslag van mijn tocht. Die olifantenontmoeting verzweeg ik echter, daar ik van de collega's bereids vernomen had dat er een order bestond dat patrouilles steeds bij ontmoetingen met olifanten, op de dieren moeten schieten. Ik trek echter in twijfel of de overste in mijn geval die kudde had beschoten, zonder dat zulks noodzakelijk is'.

Pas veel later - wij schatten zelfs omstreeks de oorlog 1914-'18 - kwamen er stringente bepalingen en zelfs een ordonnantie ter bescherming van zekere zeldzame diersoorten, 27 in het geheel. In de tijd van Donck bestond er nog geen wetgeving voor bescherming van diersoorten die voor uitsterving moesten worden behoed en zeker was er nog geen Wereldnatuurfonds. Er waren op patrouille wel eens militairen door olifanten aangevallen en het is ook logisch dat enige commandanten geen risico's meer namen in deze tropische jungle.
In ieder geval pleit het voor luitenant Donck dat hij niet zonder meer op de olifanten liet vuren doch probeerde op een andere wijze deze levende hindernis te passeren.

Detacheren elders en daarna definitieve overplaatsing

'De overste deelde mij voorts mede dat ik overmorgen voor enige tijd naar het bivak Paja Reubëe moest'.

Over deze plaats, circa 5 km, zuidoost van Padang Tidji was, zoals wij al eerder in deze kolommen konden vernemen, het nodige te doen geweest met de verzetspartij die in deze drassige omgeving steeds maar weer terugkwam als onze troepen daar de rust hadden hersteld.
Twee dagen later vervolgde Donck:

'Op mars naar het bivak Paja Reubëe, op ruim een uur afstand van Padang Tidji.
Na de inneming van de benteng wordt door de bevolking thans een colonneweg aangelegd onder bescherming van de militairen. Het is geen kwaad bivak; het ligt aan een vrij goed water.
Zodra de luitenant, die bij de compagnie behoort, terug is, kan ik weer naar Padang Tidji terugkeren. De compagnie welke wij hebben afgelost, marcheerde om elf uur over de waterscheiding naar Seulimoen (34 km westelijker).
Daar het bivak zeer tijdelijk is, voeren de officieren geen eigen menage'.

En Donck was deze dag weer een lucky boy; er was zowaar post uit Holland voor hem, een opkikkertje dus als voorbereiding op onprettige orders die nu gingen komen:

'Nu, dat had ik nodig, want kapitein Goslings belde mij op, om mij te vertellen dat hij weer op 'mobiele colonne' ging en de overste gevraagd had mij met hem mede te geven . . . .
Daar was ik in het geheel niet mee ingenomen. In de eerste plats vind ik het geheel niet prettig met hem uit te gaan en in de tweede plaats heb ik nog niet anders gedaan dan van links naar rechts gegooid te worden; geen periode van rust. Enfin, dat is het leven op Atjeh.
De Javaantjes hier zijn degenen die mee zijn geweest op de mobiele colonne; zij vonden het leuk dat ik mee ging naar de Paja Reubëe; maar toen zij vandaag hoorden, dat ik weer met de kapitein Goslings mee moest, zeiden zij dat zij met mij wel mede willen gaan.
Ja jongens, dat gaat niet want deze keer gaan de europese soldaten mee. Daar zit natuurlijk meer kracht in, maar Javaantjes zijn gemakkelijker met het eten; zijn ook niet zo spoedig ziek.
's Avonds, 13 april 1901, keerde ik van Paja Reubëe naar Padang Tidji terug'.

En nu ging een tijdperk beginnen van rusteloos voortgezette patrouilles met een mobiele colonne, zo zwaar dat Donck na zes weken afknapte. Maar laten wij niet hierop vooruitlopen. Wel zullen wij bezien wat er allemaal voor lichamelijke en geestelijke inspanningen aan vooraf gingen. Na twee dagen begon de reeks patrouilles al:

'Met één dag levensmiddelen er op uit; gepatrouilleerd in de rizoforen; dat is buitengewoon zwaar. Steeds door water en door modder en altijd op je hoede zijn.
Steeds ben ik spitscommandant, wat medebrengt, dat je heel wat meer loopt dan een ander.
Om vijf uur in een kampong gebivakkeerd'.

Nu, vloedbossen met rizoforen (of bako-bako, enige meters lange boompjes met grillige boven de grond en het water uitstekende luchtwortels), kwamen in het kustgebied van de Pedirstreek op ruime schaal voor. Het gaf aanleiding tot één diepe ellende en wanhoop voor de patrouillerende militairen. Men was modderig, kletsnat, kon nergens zitten, rusten, laat staan liggen slapen. Daarbij werd de man geplaagd door zwermen muskieten en een verstikkende hitte zonder een zuchtje wind. Bovendien leefden in het brakke water krokodillen terwijl de verzetspartij met kleine bootjes snel, onverwacht en op ongrijpbare wijze met gewapende lieden op het toneel kon verschijnen. Dat Donck in deze blubber nog extra moest heen en weer lopen maakte het verblijf voor hem des te zwaarder. Gelukkig achtte de kapitein het uit veiligheidsoverwegingen aanvaardbaar om in een kampong te bivakkeren,

anders zou men de nacht zittend en hangend in de struiken moeten doorbrengen omdat er met de vloed toch wel één meter hoog water zou komen te staan . . . . .
Interessant is ook de dagboekuitdrukking dat men 'met één dag levensmiddelen' er op uit trok. Bij de planning van het patrouilleren hanteerden de commandanten deze logistieke term. Men trok er op uit met bijvoorbeeld '7 dagen vivres' bij de man en gedragen door de gestraften tesamen, hetgeen er op neer kwam dat de patrouille even zoveel dagen geheel self-supporting kon zijn en derhalve aan voeding niets meer nodig had. Dat het menu natuurlijk niet uitgebreid was, sprak wel van zelf.
De volgende morgen was het raak, zij het dat het nog betrekkelijk goed af liep:
'Om vier uur in de morgen braken wij weer op. De vuren lieten wij, als misleiding branden. Het doel was een vijandelijk hoofd in zijn eigen woning op te lichten. De kapitein zou deze oplichting verrichten, terwijl ik de trein zou bewaken. De gids wees een verkeerd huis aan. Na sommatie weigerde de bewoner buiten te komen, waarna met de wapenen in huis werd gedrongen, wat ons op twee gewonden kwam te staan. Gelukkig niet gevaarlijk.
Wij keerden naar Teupin Raja terug om daar de gewonden af te leveren Om twaalf uur gingen wij weer weg en keerden om zeven uur 's avonds weer in het bivak terug'.

'Welke verliezen de verzetspartij had, dat verzuimde Donck in zijn journaal te melden. Indien een huis moest worden doorzocht en dit niet zonder meer goedschiks kon gebeuren, werd het eerst omsingeld en vervolgens werden vrouwen en kinderen naar buiten en in veiligheid gesommeerd. Daarna volgde de doorzoeking. Hierbij werden technieken toegepast die het risico voor onze militairen zo klein mogelijk hielden en werd alles gedaan om ook de verliezen bij de tegenpartij te beperken.
Aangezien de patrouilles van een mobiele colonne steeds zeer beweeglijk moesten blijven, diende de commandant al zijn gewonden zo snel mogelijk kwijt te raken bij een nabijgelegen bivak, waar een officier van gezondheid of tenminste een ziekenzaaltje of verpleger was. Maar meteen werd de tocht weer voortgezet, rusteloos achter de tegenstanders aan . . .
En die waren er gezien de buit van de volgende dag. De getallen van de buitgemaakte vuurwapens mogen ons - na twee wereldoorlogen - klein voorkomen, maar in die dagen telde ieder geweer bij de verzetspartij mee. Onze eigen eenheden waren toch immers óók maar met geweren bewapend?

'Negen uur 's morgens er op uit. Hadden nog al succes; 24 geweren en enige blanke wapens vielen ons in handen; toch hebben wij nog geen contact met een bende kunnen krijgen. Wordt er geschoten, dan wordt vlug aangevallen, maar de Atjeher wacht de komst van ons niet af. Flink vermoeid kwamen wij 's avonds terug'.

Het staat er allemaal zo simpel, maar vraag niet met hoeveel energie dit zoeken gepaard was gegaan. Gelukkig kwam er een rustdag met de verjaardag van de prins der Nederlanden op 19 april:

'Verjaardag van Prins Hendrik, wij houden rustdag; nu dat is nodig. Mijn voeten zijn door het water geheel en al week; zodat ik ze in een verband heb gedaan. Ik kan flink lopen, maar ik vrees dat op den duur al dat sjouwen ook mij zal opbreken.

Zo zagen de Atjehse huisjes er uit in de Pedir-streek, waar luitenant Donck op patrouille ging.
Meestal waren zij op palen gebouwd. Het doorzoeken van deze bouwsels was steeds een hachelijke onderneming.
(collectie Berkhout).

Onze kapitein meent dat hij de Atjehse taal goed spreekt; het blijkt echter dat de Atjeher hem niet verstaat. Hij wordt dan boos en denkt dat de mensen hem niet willen begrijpen'.

Het spreken van de diverse landstalen en in het bijzonder van het Javaans en het Atjehs werd erg aanbevolen en er waren ook diverse officieren die serieus getracht hebben deze studies succesvol te benutten. Werd men echter overgeplaatst naar een ander gewest, dan was alle moeite weer voor niets geweest. De taal der Atjehers was niet eenvoudig; grappenmakers zeiden dat je de taal goed meester was indien je de veel voorkomende klank 'eu' op wel zestien verschillende wijzen kon uitspreken . . . . . .
Ondanks de zere voeten die menig militair van het doorlopend in het brakke water rondsjouwen had opgelopen, ging men de dag er na weer de vloedbossen in:

'Vandaag op bezoek geweest op de passar van het landschap Njong dat aan de bako-bako (rizoforen) grenst. Het landschap ligt aan de monding van de rivier die door Teupin Raja stroomt, circa 8 km daar vandaan. Alhoewel het landschapshoofd ons bevriend is, sluit zulks een inspectie naar wapens niet uit.
Op de passar was alles in orde, maar in een klein gehucht midden in de sawah gelegen was het mis. Twee naast elkaar gelegen huizen moest ik onderzoeken. In het ene huis was alles goed, nadat ik eerst de bewoners naar buiten had laten komen. Uit het andere huis kwamen alleen vrouwen en kinderen naar buiten. Op mijn uitdrukkelijke vraag of er geen mannen in het huis waren, kreeg ik ten antwoord: 'neen'. Een korporaal met een fuselier gaf ik toen opdracht zeer behoedzaam het huis te onderzoeken. Alle huizen zijn op vrij hoge palen gebouwd; daar er geen ramen zijn is het daar binnen, vooral als men van buiten komt, hels donker. Bovendien wordt de deur van binnen nog vaak door een donker gordijn afgesloten. Juist toen de korporaal met de bajonet de deur open stiet, stortte een Atjeher met getrokken reuntjong zich op de korporaal, die de man echter van zijn lijf hield, waarop de fuselier het dodelijk schot gaf. [2] Het bleek een djahat te zijn, die in een ander gebied woonde, maar hier een schuilplaats had gezocht.
Bij het onderzoeken van een huis, staat de patrouille langs twee zijden van het huis opgesteld, maar zodanig, dat ook de twee andere zijden bewaakt worden'.

In de Pedirstreek had Donck meermalen met dit soort aanslagen te maken en het zou ook zeker de laatste keer niet zijn. Ervaren Atjehofficieren schreven hierover het volgende:
' . . . . De tegenpartij in Pidië was uitermate fanatiek; het bleef een grote zeldzaamheid wanneer een kwaadwillige zich over gaf terwijl men er op de Westkust (dus elders in Atjeh) meermalen in geslaagd was kleine benden in haar geheel gevangen te nemen. In Pidië vocht vrijwel elke Atjeher zich dood . . . . . ' [3]

Overigens kon men het de Atjehse hoofden zeker niet euvel duiden indien zij de verzetslieden (djahats) die zich in hun dorp schuil hielden niet aanstonds aangaven bij de nadering van onze patrouilles. Na vertrek van de patrouille immers zou deze bestuursman overgeleverd zijn aan de verzetslieden en deze heren waren niet erg zachtzinnig met hun represailles . . .

Gelukkig waren er niet iedere dag gevechten of aanslagen. Het uitkammen van de streek ging echter onverdroten voort en er waren ook diverse figuren die men moest arresteren

teneinde nader in het bivak te worden verhoord door de civiele ambtenaren van het B.B. (Burgerlijke Bestuur):

'Wij trokken er op uit met één dag levensmiddelen om 's nachts ergens te kunnen bivakkeren. Wij kregen echter die morgen zoveel gevangenen, waaronder een paar aanzienlijke vrouwen, dat de kapitein het beter oordeelde, deze naar Bernoën te brengen.
Tegen zonsondergang kwamen wij daar aan'.

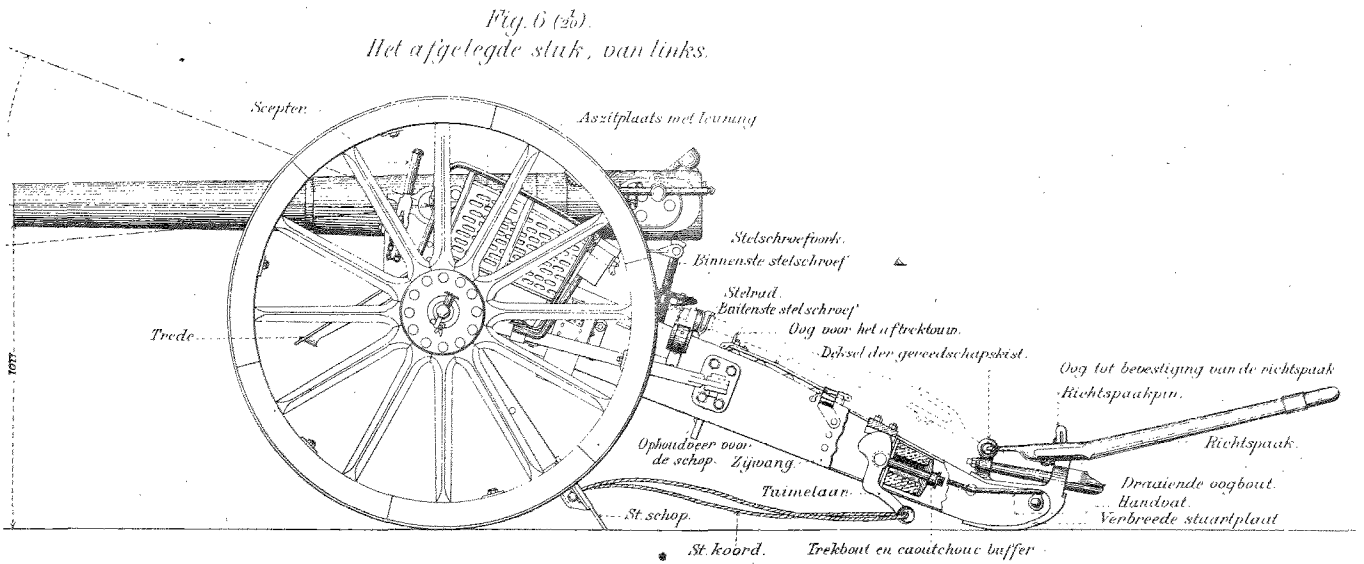
Noten:

1) De diverse topografische aanduidingen kan men vinden op het overzichtskaartje van de Pedir streek in aflevering nr. XIII (jaargang XIII (1979-2), 74).
2) Reuntjong of rentjong: een stiletto uit Atjeh, een geducht steekwapen waarmee men de tegenstander bij voorkeur in de onderbuik verwondt; dit wapen draagt de Atjjeher voor in de gordel en niet op de rug zoals dat elders in Indonesië met de kris gebeurt.
3) H.J. Schmidt, M.H. du Croo, Marechaussee in Atjeh. Leitner-Nypels, Mastricht 1943 . p. 81.

Drs. J.P.C.M. van Hoof:

DE 8 STAAL IN DE MAASLINIE, 10 MEI 1940 (I)

In februari 1937 kreeg Colijn als minister van Defensie ad interim van de chef van de Generale Staf een rapport voorgeschoteld waarin deze een opgave deed van de soorten en hoeveelheden wapens en materieel waaraan het Nederlandse leger op dat moment dringend behoefte had.
In dit urgentie programma stond onder meer de houwitser van 10,5 cm. genoemd, waarvan er 140 nodig waren. Van deze vuurmonden, die kort daarop in Duitsland werden besteld, was er in april 1940 nog niet één geleverd. Daarom ging de waarnemend inspecteur der Artillerie, reserve kolonel jonkheer K.F. Quarles van Ufford, gevolg gevend aan de wens van de opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, ertoe over een aantal nieuw op te richten onderdelen uit te rusten met kanonnen van 8 cm. staal, die al jaren tevoren uit de bewapening waren genomen en in de magazijnen waren opgelegd.
Dit type vuurmond, een produkt van de Duitse Kruppfabrieken, was in 1880, toen het in het Nederlandse leger werd ingevoerd, weliswaar zeer modern, maar raakte spoedig verouderd omdat de stormachtige ontwikkeling die de artillerie vanaf ± 1840 doormaakte, op dat moment nog lang niet voltooid was. Zo was het stuk nog uitgerust met een zogenaamde schoprem-inrichting. (Zie afbeelding 1 en 2). Bij het afgaan van het schot sprong het stuk naar achteren. Door de werking van het remmechanisme kwam het weliswaar weer enigszins in zijn oude stand terug, maar het was hierdoor toch zodanig uit positie geraakt dat, aangenomen dat het vuur goed lag, het opnieuw gericht moest worden. Mede hierdoor lag de vuursnelheid van dit kanon niet hoger dan twee à drie schoten per minuut.
Gedurende de periode dat de 8 Staal hier te lande in de bewapening was werd een groot aantal pogingen ondernomen om het enigszins geschikt te maken voor de moderne oorlogvoering. Zo werd het kanon uitgerust met een plastische gasafsluiting en met betere richtmiddelen.

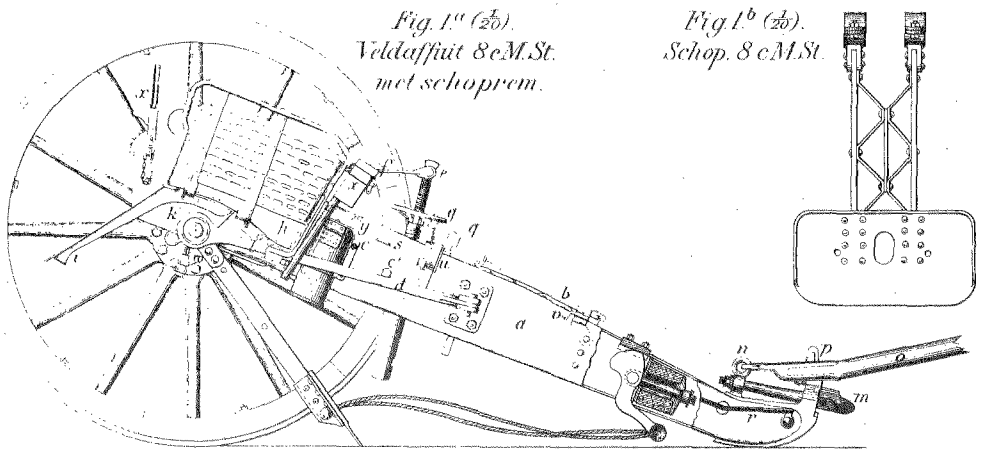

Afbeelding 1:
Tekening van het stuk 8 cm. Staal (Bron: B. Portheine.
Atlas van XXVIII platen behoorende bij de handleiding tot de kennis der artillerie voor de cadetten der Infanterie, Cavalerie en Genie. Eerste deel. Breda 1911).

Verder maakte men het geschikt voor het gebruik van moderne munitie en bracht men wijzigingen aan die tot gevolg hadden dat de dracht vergroot werd. Ondanks dit alles bleef de 8 Staal een verouderde vuurmond, die in haar prestaties achterbleef bij de later ingevoerde typen geschut. Het was dan ook niet verwonderlijk dat men het stuk uit de bewapening nam.
Keren we terug naar het voorjaar van 1940. In april formeerde Quarles van Ufford het 20e Regiment Artillerie, bestaande uit drie afdelingen van elk drie batterijen 8 Staal.
Zij werden bemand door degenen die waren voorbestemd voor de opleiding in het bedienen van de bestelde maar nog niet geleverde 10,5 cm. houwitsers. Dit nieuwe regiment zou posities gaan innemen in de Peel-Raamstelling. Voorts stelde de waarnemend inspecteur der Artillerie 48 stuks 8 Staal beschikbaar voor de rivierverdediging, dat wil zeggen voor stellingen langs de IJssel, de Maas, het Maas-Waalkanaal en in de Overbetuwe. Een deel daarvan diende voor de vervanging van het moderne pantserafweergeschut (Pag), dat aanvankelijk voor deze taak bestemd was, maar uiteindelijk een plaats zou krijgen in de hoofdstellingen. Begin mei formeerde Quarles van Ufford nog twee batterijen 8 Staal, namelijk voor de verdediging van Delfzijl en van het IJ. Daarnaast werden er nog vuurmonden van dit type opgesteld in de stelling Den Helder en in Zeeland.

De verdedigingslinie langs de Maas liep over de linker oever van deze rivier vanaf Wessem tot op de hoogte van Mook en bestond uit een keten van kazematten van verschillende types, die een aaneengesloten vuurfront vormden. Degene die bij de vijf bruggen lagen, waren bewapend met een kanon van 5,5 cm. en een zware mitrailleur, de overige alleen met mitrailleurs. De bezetting van de linie bestond uit zeven infanteriebataljons. In de kazematten bij de bruggen bevonden zich naast infanterie ook nog politietroepen. Op sommige punten waren semi-permanente opstellingen opgeworpen, waarvan een deel ten behoeve van de infanterie en een deel voor de plaatsing van stukken 6 Veld, 8 Staal en Pag. Zij bestonden uit een stuk gevechtsloopgraaf met houten beschoeiingen. Van de hierin opgestelde vuurmonden waren van eerstgenoemde vier en van de beide laatste elk twaalf stuks in de gehele linie aanwezig. De Pags zouden weliswaar naar de Peel-Raamstelling worden overgebracht, maar op diverse punten in de linie was nog geen bericht ontvangen over de plaatsen waar ze precies naar toe moesten. In het gebied tussen de Maas en de Duitse grens bevonden zich vermielingsploegen die, zodra hiertoe bevel gegeven werd, versperringen aan brachten.
Verder lagen hier drie eskadrons wielrijders voor het uitvoeren van patrouilles.
De Maaslinie was van zuid naar noord verdeeld in een vijftal vakken, te weten vak Weert, Asten, Bakel, Erp en Schaik, die in westelijke richting door liepen naar de aldaar gelegen Peel-Raamstelling, waarvan eerstgenoemde linie een voorhoedestelling was. In ieder vak lagen een à twee bataljons infanterie. In het algemeen kan men stellen dat de aan Nederlandse zijde geboden tegenstand van een dusdanig gehalte was dat de Duitse troepen, die in numeriek opzicht vele malen sterker waren, grote problemen hebben ondervonden bij hun pogingen de Maas over te steken. Over het geheel genomen hebben de hier opgestelde stukken 8 Staal echter een weinig positieve bijdrage geleverd in deze gevechten. Zoals we zullen zien was dit in veel gevallen te wijten aan de slechte toestand waarin de vuurmonden zich bevonden en een enkele maal aan gebrek aan ervaring van de stuksbemanning. Dit laatste vond zijn oorzaak in het feit dat de 8 Staal al enige jaren uit de bewapening was en het personeel van de

nieuwe onderdelen die met dit kanon werden uitgerust, nog maar kort met deze vuurmond vertrouwd was geraakt op het moment dat de oorlog uitbrak. Het kader had pas half april de beschikking gekregen over het boekwerkje 'Bediening van in stelling staande stukken van 8 St. ', dat door de inspecteur der Artillerie was uitgegeven in afwachting van het verschijnen van het 'Voorloopig voorschrift voor het kanon van 8 St. ', dat echter nooit is uitgekomen. In het vervolg zullen we eens in detail gaan bekijken welke rol de stukken 8 Staal in de verschillende sectoren van het front aan de Maas hebben gespeeld. We beginnen daarbij in het zuiden.

Afbeelding 2: Tekening van de affuit van het stuk 8 cm. Staal na afname van het linker rad. Hieruit valt goed op te maken hoe de schopreminrichting werkte.
De bovenkant van de schop scharnierde om de rad-as. Als het schot afging schoot de affuit naar achteren. De metalen plaat onder aan de schop werkte zich dan in de grond, waardoor de schop zich tot in de verticale stand oprichtte. Hierdoor schoten de voorzijde van de affuit, de as en de beide raden omhoog. De twee stalen kabels tussen de metalen plaat van de schop en het uiteinde van de tuimelaar, die zich aan de achterzijde van de affuit bevond, spanden zich, waardoor de tuimelaar een kwartslag draaide. De trekbout die hieraan vastzat, drukte daarbij de buffer van caoutchouc, een zeer veerkrachtige materie, samen. Deze veerde daarna in zijn oude stand terug. Door hun gewicht vielen de affuit en de raden weer terug naar voren (Herkomst van de afbeelding: J.G. Tinbergen en L. de Ridder. Atlas van XXIX platen behoorende bij de handleiding tot de kennis der artillerie voor de cadetten van dat wapen. Afdeling techniek,tweede deel. Breda 1912. Boekwerk no. 593.

LITERATUURLIJST nr. 19

1. Boekwerken

De Archieven in Gelderland. Samson Uitgeverij bv., Alphen aan den Rijn 1979. (Overzichten van de archieven en verzamelingen in de openbare archiefbewaarplaatsen in Nederland, deel II).
J. A. C. Bartels, W. Kalkman. Texel. Nederlands laatste slagveld. De muiterij van de Georgiërs april 1945. De Walburg Pers, Zutphen 1980.
E. W. Bennet. German Rearmament and the West, 1932-1933, Princeton University Press, Princeton 1979.
P. B. M. Blaas. Geschiedenis als wetenschap. Martinus Nijhoff, Den Haag 1979 (Geschiedenis in veelvoud 9).
J. Charité (red.). Biografisch Woordenboek van Nederland. Deel I. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1979.
J. M. Didden, M. Swarts. Strijd tussen Maas en duinen. Een fotoverslag van de gebeurtenissen in de Langstraat van september 1944 tot mei 1945. Drukkerij-Uitgeverij Waalwijk, Waalwijk 1979.
J. J. C. van Dijk, R. L. Koops, H. Uil. De Archieven in Zeeland. Samson Uitgeverij bv., Alphen aan den Rijn 1979. (Overzichten van de archieven en verzamelingen in de openbare archiefbewaarplaatsen in Nederland, deel III)
Chr. van Esterik, K. van Twist. Daar werd iets grootsch verricht. Of hoe het Koninkrijk der Nederlanden zijn grootste kolonie verloor. Heureka, Weesp 1980.
Het gevecht bij Mill. Herdenkingsboek '10 mei 1940 Mill'. Mill 1980. (uitgave Heemkundekring Mill en St. Hubert).
M. P. Gutmann. War and rural life in the early modern low countries. Van Gorcum, Assen 1980. (Maaslandse Monografieën 31). (Over de gevolgen van oorlogvoering en troepenbewegingen in het gebied tussen Luik en Maastricht in de jaren 1620-1750).
R. Huber, R. Rieth (red.). Glossarium artis. Band 7: Festungen. Der Wehrbau nach Einführung der Feuerwaffen. Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1980. (Drietalig woordenboek van fortificatietermen).
E. Jessup, R. W. Coakly. A guide to the study and use of military history. Center of Military History United States Army, Washington D. C. 1979.
U. G. de Jong. Mei 1940: Vuur uit de hemel. Bv. Friese Pers, Leeuwarden 1980 (Grepen uit de geschiedenis van Nederland, jaren '30, mobilisatie 1939-1940, meidagen 1940).
J. G. Kikkert. Bericht van de 10-daagse veldtocht. België en Noord-Brabant in de frontlijn 1830-1834. Ad. Donker. Rotterdam 1980.
E. N. van Kleffens. Belevenissen I 1894-1940. A. W. Sijthoff, Alphen aan den Rijn 1980.
H. W. Koch. Over hellebaarden, donderbussen en huurlingen. Het krijgsbedrijf in de middeleeuwen. Elsevier, Amsterdam/Brussel 1980. (Vertaling uit het engels).
D. Maland. Europe at War 1600-1650. Mac Millan Press Ltd., London 1980.
H. Michel. La défaite de la France (septembre 1939 - juin 1940). Presses Universitaires de France, Paris 1980. (Que sais-je nr. 1828).

Nederlands-Indië in de Tweede Wereldoorlog. Uitgave Stichting Herdenking 15 augustus 1945, 's-Gravenhage 1980.
J. Poortman. Meppel in de meidagen van 1940. Krips Repro, Meppel 1979.
8 R.I. - 1940. Uitgave Vereniging 8 R.I. (Arnhem 1980) (8 R.I. in de mobilisatie 1939-1940, in mei 1940 en de geschiedenis van de Vereniging 8 R.I. 1940-1980 in foto's).
H. Rothfels. Carl von Clausewitz. Politiek und Krieg. Ferd. Dümmlers Verlag, Bonn 1980. (Facsimile-uitgave van de eerste druk uit 1920).
P. Schumacher. Indonesië '45-'49. NRC-Handelsblad, Rotterdam 1980. (Kortschrift nr. 18) (De dilemma's van generaal Spoor, De methodes van kapitein Westerling (artikelen uit NRC-Handelsblad).
G. Staal en R.P.G.A. Voskuil. Een blik op bezet Nederland. Studium Generale Landbouwhogeschool Wageningen, Wageningen 1980. (Luchtfoto's van de geallieerden 1943-1945).
J. Stellingwerf. Fat man in Nagasaki. Nederlandse krijgsgevangenen overleefden de atoombom. T. Wever, Franeker 1980.
Van Falaise naar Overloon. Enkele reis Dutchie Bill 814 th bn. z.pl., z.j. (Over de wederwaardigheden van een Nederlander die is meegetrokken met het Amerikaanse 814 th bn. van Normandië tot in Nederland, 1944, zijn verblijf bij de Stoottroepen en bij het Korps Mariniers in Nederlands-Indië, 1945).
Winkler Prins Encyclopedie van de Tweede Wereldoorlog. Deel II: kamp - Z.
Elsevier, Amsterdam 1980.

2. Tijdschriftartikelen

De artillerie-inrichtingen (slot). Stabelan VI (1980-6) 10-11. (Over de A.I. in Nederlands-Indie).
B. Beem. Nederlands-Indië tijdens de oorlogsjaren (vervolg). Maandorgaan Documentatiegroep '10 - '45. XVIII (1980-7/8) 292-294. (Chronologie).
F.P. de Boer. De naamgevers en voorgangers van de standaardfregatten.
(deel 2). Marineblad XC (1980-6) 292-304. (G. Callenburgh, 1642-1722).
G. Boers. De restauratie van het kasteel van Breda. Parade I (1980-2) 48-54. (Verscheen eerder in 'Genie' juli 1980, bevat enkele gegevens over de geschiedenis van het kasteel).
Sj. v.d. Cruys. De KNIL artillerie van 1945-1950. Stabelan VII (1980-1) 2-3.
F. van Eekhout. De KNIL artillerie van 1945-1950. Stabelan VI (1980-6)3.
J. Galistan. Van milicien chauffeur tot lijfwacht cavalerist (deel 2).
Stabelan VII (1980-1) 24-25. (Peloton lijfwacht Rembang, februari 1942, krijgsgevangenschap Batavia, Ceram, Singapore, 1942-1945).
S. Gans. Het Centraal Archievendepôt M.v.D.. Wat voeren ze daar eigenlijk uit? Legerkoerier XXX (1980-6) 10-11.
J.P. van de Graaf. De legerplaats Crailo. Militaire Spectator CXLIX (1980-8) 354-359.
H.W.F.C. Heman, Hommage aan J.C.G. Nottrot, Kolonel der Genie (1894-1976) en diens Leerboek der nomografie (1930). Geniemaandblad XXX (1980-7/8) 146-159 (Deel 1).
Herinneringen. Met het 6e Regiment Veldartillerie in 1932 naar de legerplaats Oldebroek. Sinte Barbara XXXII (1980-4) 40-42.
G. v.d. Hoek. De strijd op Timor. Stabelan VII (1980-1) 29. (19 februari - 13 mei 1942).

35 jaar militair tandheelkundige dienst. Onderofficier XVIII (1980-6) 176-179.

35-jarig bestaan van de Militair Tandheelkundige Dienst. Nederlands Militair Geneeskundig Tijdschrift XXXIII (1980-3) 172-178. (Resumé van een bijdrage uit het Contactorgaan VI (februari 1980).

De Johan van Oldenbarneveldt vertrok op 5 oktober 1938. Stabelan VI (1980-6) 17-18.

A. C. N. Koenhein. De totstandkoming van de resolutie van 25 maart 1651 als poging tot regeling van de militaire jurisdictie tijdens de Republiek. Mededelingen Sectie Krijgsgeschiedenis II (1979) 51-75.

F. L. Kroesen. De laatste dagen. Stabelan VII (1980-1) 22-23. (Gevangenschap in Thailand, bevrijding 1945).

D. van Leeuwen. De vlaggen van de Koninklijke Luchtmacht. Vexilla Nostra XV (1980) 52-56.

De loopbaan van een Indisch artillerie officier (vervolg) Stabelan VI (1980-6) 4-5, (slot) Stabelan VII (1980-1) 8-11.

LUA. Artievaria 1980 (nr. 61). (Over de luchtdoelartillerie in mei 1940).

R. A. baron Mackay. A Dutchman at ABDA-Command and at Britsh Headquarters in Java 14 January 1941 - 8 March 1942. Mededelingen Sectie Krijgsgeschiedenis II (1979) 7-50.

P. van Meel. Het einde van de Tweede Wereldoorlog. Stabelan VII (1980-1) (gevangenschap in Vietnam, bevrijding 1945).

W. J. Mulder. 25 jaar Mobiele Colonnes. Onderofficier XVIII (1980-6) 162-167.

J. J. Nortier. De aanval op Biak, 27 mei 1944. Stabelan VII (1980-1) 15-19. (Verovering van Biak bij Nieuw-Guinea door de geallieerden).

J. J. Nortier. Tarakan januari 1942. Een gevecht uit de vergeten oorlog. Militaire Spectator CXLIX (1980-7) 303-320.

Om nooit te vergeten (29). Uit het dagboek van Engelandvaarder oud-adjudant-onderofficier L. R. van Vliet. Ons Wapen XXVI (1980) 249-250. (Opmars Frankrijk 1944, bezoek begraafplaats Château St. Come 1954).

Om nooit te vergeten (30). Het Wapen XXVI (1980-6) 299-301. (Belevenissen van L. R. van Vliet aan zijn diensttijd bij de Prinses-Irenebrigade (1944).

Het ontstaan van Batavia. Stabelan VII (1980-1) 35-36.

De oorlog in Indië van dag tot dag. Stabelan VI (1980-6) 22-23 en VII (1980-1) 26-28. (Vervolg chronologie).

W. J. Poelen. De wordingsgeschiedenis van het KMC. Militaire Spectator CXLIX (1980-8) 346-348 (Geschiedenis Korps Mobiele Colonnes vanaf 1955).

R. Pool. Fort De Bilt - 1939/1940. Herinneringen van een gemobiliseerd infanterist. Ons Leger LXIV (1980-6) 41-47. (Over 1-28 R. I., september 1939 - april 1940).

R. Pool. Verschroeide lente. Ons Leger LXIV (1980-7) 31-39. (1-28 R. I. in mei 1940).

De 'Prince' vlag verloren . . . Vexilla Nostra XV (1980 no. 107) 25-29. (Ontleend aan een artikel van J. Schinkelshoek in de Haagsche Courant van februari 1977).

E. P. M. Ramakers. De invoering van achterlaadgeweren bij de Nederlandse infanterie. Mededelingen Sectie Krijgsgeschiedenis II (1979) 76-138.

H. G. F. Sasburg. Uit oude boeken, Middelburgse garnizoensorders uit de jaren 1864-1904. De Wete (Orgaan van de Heemkundige Kring Walcheren) IX (1980-1) 6-8, IX (1980-2) 6-10, IX (1980-3) 9-12.

W. H. Schoenmaker. De ontwikkeling van de gevechtshelikopter. (deel 3). Onderofficier XVIII (1980-6) 168-175.

C. M. Schulten. De belegering van Maastricht in 1579. Enkele krijgskundige aspecten. Militaire Spectator CXLIX (1980-9) 386-393.

C. M. Schulten. De belegering van Maastricht in 1579. Maasgouw (Tijdschrift voor Limburgse geschiedenis en oudheidkunde) XCIX (1980) 81-93.

H. Steffers. Het embleem van de hogere economische vorming. Nederlands militair geneeskundig tijdschrift XXXIII (1980-4) 201-207.

E. E. Tupang. Het ondergrondse verzet in Ned. Indië, Stabelan VI (1980-6) 12-13.

D. Veger. De start van een jong KNIL-man. Stabelan VI (1980-6) 18-19, (vervolg) VII (1980-1) 12-14.

R. E. J. Weber. Een beschouwing over het invoeren van de linie van bataille bij de Nederlandse oorlogsvloot 1665-1666. Marineblad XC (1980) 331-342.

G. H. O. de Wit. De mobiele eenheid van het Javaleger (slot). Stabelan VI (1980-6) 6-7.

G. H. O. Wit. Vew 6 (minus) in de 2e politiële actie (slot). Mededelingen Vereniging Officieren Cavalerie XLI (1980-2) 26-32.

H. J. Wolf. De Belgische opstand, de tiendaagse veldtocht en de Koninklijke Militaire Academie. Parade I (1980-2) 34-39.

J. J. de Wolf. Een lint aan de Erekrans. Geniemaandblad XXX (1980-7/8) 160-161. Over J. C. G. Nottrot, oprichter van de Vereniging van Officieren der Genie).

G. J. Wulfhorst. De proefafdeling vechtwagens. Stabelan VII (1980-1) 6-7.

CORRESPONDENTEN

(3) 'UNIFORMKUNDE'
o.l.v. dr F.G. de Wilde, Jan Steenlaan 62, 1412 JW Naarden.

(4) 'RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN'
o.l.v. H.G. Meyer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray.

(5) 'MILITAIRE EMBLEMEN'
o.l.v. B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum en
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage.

(6) 'WAPENS EN MUNITIE'
o.l.v. J. Lenselink, Oxfordlaan 49, 2314 Leiden.

(7) 'MILITAIRE MUZIEK'
o.l.v. mr R.A. Schimmel, de Mildestraat 57, 2596, SW 's-Gravenhage.

(8) 'HISTORISCHE NEDERLANDSE VERSTERKINGEN (OVERZEE)
o.l.v. A.F. Lancker, Grote Spie 347, 4819 CW Breda.

(9) 'MARITIEME GESCHIEDENIS'
o.l.v. M.K. Zaagman, Ds van den Boschlaan 225, 2286 PH Rijswijk (Z.H.)

(10) 'NAPOLEONTICA'
o.l.v. prof dr H.P.L. Harms Vogts, Utrechtseweg 102, 6866 CN Heelsum.

(11) 'TWEEDE WERELDOORLOG'
o.l.v. J.H.M. Berlemon, Porceleinvlinder 5, 2317 JZ Leiden.

(12) 'MILITAIRE- EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN'
o.l.v. A.J. Weekenstroo, Heerenstraat 9-11, 4116 BK Buren.

(13) 'VAANDELS, STANDAARDEN, FANIONS, VLAGGEN'
o.l.v. Kl. Sierksma, 'Huize Midgaard', Aan de Brink 36, 1399 GX Muiderberg.

(14) 'EERSTE WERELDOORLOG'
o.l.v. drs J.C. van Dijk, Grifthorst 16, 3833 GD Leusden.

(15) 'KONINKLIJKE MARINE'
o.l.v. L.L. von Münching, Middelweg 85, 2241 AP Wassenaar.

(16) 'MILITAIRE GENEALOGIE'
o.l.v. ir Ch.C. van der Vlis, Anna van Burenlaan 59, 2012 SK Haarlem.

(17) 'MILITAIRE FOLKLORE' o.l.v. F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo.

(18) 'MILITAIRE VOERTUIGEN EN TANKS'
o.l.v. M.C. van der Hoog, Draaiboom 10, 4817 WR Breda,
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede.

(19) 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT'
o.l.v. J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda,
P.C. Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda.

(20) 'KNIL' o.l.v. W.R. van der Weide, 'Bronbeek', Velperweg 151 A, 6824 MB Arnhem.

(22) 'MILITAIRE GEDENKTEKENS EN MONUMENTEN'
o.l.v. J.C. Hopperus Buma, Huygenslaan 18, 3818 WC Amersfoort,
drs J.A.C. Bartels, Gerstkamp 198, 2592 CV 's-Gravenhage.

INTERESSEGEBIEDEN, WAAR (NOG) GEEN CORRESPONDENTEN VOOR ZIJN:

(1) 'Krijgsgeschiedenis, Korpsgeschiedenis KL'
(2) 'Tradities en ceremonieel'
(21) 'Militaire bibliografie, tijdschriften'

*** De tussen haakjes geplaatste nummers zijn indicaties t.b.v. de ledenlijst.